

From Joyful and Eid-centered Religiosity to Mourning and Person-Centered Religiosity (Developments in Representation of Religious Rituals in the Press of the Last Century in Tehran, Case Study: Ettelaat Newspaper)

Majid Fouladiyan*
Seyed Mohammad Mehdi Vaezmousavi**
Najmeh Erfanian Khadivi***
Amin Majidifar****

Received: 26/05/2021
Accepted: 21/12/2021

Abstract

In this article, by reading the news of Islamic occasions in the newspapers of the last hundred years in Tehran (with the focus on the Ettelaat Newspaper), the represented religious rituals are counted and divided into two categories: joyful and mournful. An attempt has been made by quantitative approach, the course of their developments in the last century, in terms of frequency and news value. On this basis, it has been stated that in the early decades (corresponding to the Pahlavi era), the religiosity presented in the newspaper had a heavier scale of happiness and was more centered on "festivals"; In terms of mourning, most of the rituals focus on the martyrdom and tragedy of the "Five Ahl al-Bayt" and have a low diversity. This gap between the joyful and mournful rituals in the middle years of the century (corresponding to the Revolution) is minimized by the growth of the representation of mourning rituals. In the second half of the century (corresponding to the era of the Islamic Republic) with the sharp increase in the frequency of appropriate news and the multiplicity of topics in general, mourning rituals have grown a lot, become more diverse and in the last decade completely dominated the religious atmosphere. In the last two decades of the century, however, good news is declining. This increase in the dimension of mourning manifests itself in the growth of the representation of the tragedy of "other innocents" (except five) and "innocent" persons. In short, it can be said that the religiosity represented in the newspapers of the century started with a happy and Eid-oriented mood, and at the end of the century, it became mournful and person-oriented.

Keywords: Representation of Religious Rituals, Quantitative Analysis of Newspaper Content, Developments of Religious Rituals, Religious Rituals in Tehran.

*. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

**.. Master student of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

***. Master's student in Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

****. Master of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

از دین‌ورزی شادمانه و عیدمحور تا دین‌داری سوگوارانه و شخص‌محور (سیر تحولات بازنمایی آیین‌های دینی در مطبوعات سده اخیر تهران؛ مطالعه موردی روزنامه اطلاعات)

مجید فولادیان*

سید محمد مهدی واعظ موسوی** تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۲

نجمه عرفانیان خدیوی*** تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۷

امین مجیدی فرد****

چکیده

در این مقاله با بازخوانی اخبار مناسبت‌های اسلامی روزنامه‌های صد سال گذشته تهران (با محوریت روزنامه اطلاعات)، آیین‌های دینی بازنمایی شده مورد تمام‌شماری قرار گرفته و در دو دسته شادمانه و سوگوارانه تقسیم شده‌اند. تلاش شده است تا با رویکردی کمی، سیر تحولات آن‌ها در قرن اخیر، از نظر فراوانی و ارزش خبری نشان داده شود. در دهه‌های اولیه (منطبق با دوران پهلوی)، دین‌ورزی ارائه شده در روزنامه، کفه شادمانه سنگین‌تری دارد و بیشتر بر محوریت «اعباد» می‌چرخد؛ در جنبه سوگ نیز اکثر آیین‌ها بر شهادت و مصیبت «پنج‌تن اهل بیت» متمرکز است و از تنوع پایینی برخوردار است. این شکاف میان آیین‌های شادمانه و سوگوارانه در سال‌های میانه سده (منطبق با دوران انقلاب)، با رشد بازنمایی مناسک سوگ‌محور به حداقل می‌رسد. در نیمه دوم سده (منطبق با دوران جمهوری اسلامی) همراه با افزایش شدید فراوانی اخبار مناسبتی و متکثر شدن موضوعات آن به‌طور کلی، آیین‌های سوگوارانه رشد بسیار زیادی پیدا کرده، متنوع‌تر شده و در دهه پایانی بر فضای دین‌داری غلبه کامل پیدا می‌کنند. در حالی که در دو دهه پایانی قرن، اخبار شادمانه دچار افول می‌شود. این افزایش در بُعد سوگواری، خود را در رشد بازنمایی مصیبت «دیگر معصومین» (به غیر از پنج‌تن) و اشخاص «غیر معصوم» نشان می‌دهد. از جنبه شادمانه نیز در این دوران با رشد شدید میلادها، عیدمحوری به «میلادمحوری» تغییر حالت داده و بازنمایی میلاد اشخاص «غیر معصوم» پُررنگ می‌شود. به‌طور خلاصه، می‌توان گفت دین‌ورزی بازنمایی شده در روزنامه‌های سده، با حالت «شادمانه و عیدمحور» آغاز شده و در پایان قرن شکل «سوگوارانه و شخص‌محور» می‌گیرد.

واژگان کلیدی: بازنمایی مناسک دینی، تحلیل محتوای کمی روزنامه، تحولات مناسک دینی، آیین‌های دینی تهران.

* استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول) fouldiyan@um.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران vaezmousavi@mail.um.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران smmvm.75@gmail.com

**** کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران am.majidifard@gmail.com

۱. حضرت محمد، امام علی، حضرت زهرا، امام حسن و امام حسین (علیهم‌السلام).

مقدمه

همان‌طور که نمی‌توان جامعه‌ای را بدون دین تصور کرد، مشاهده دینی بدون مناسبت‌ها و آیین‌های^۱ عبادی دسته‌جمعی نیز غیرممکن است. به قول دورکهایم^۲ (۱۳۹۳) ایده، آگاهی، باور، ایدئال درونی، احساس جمعی و حیات روحی مشترک، تا زمانی که نمودهای محسوس و عملی بیرونی نداشته باشد، نمی‌تواند ماندگار بماند و از صحنه زندگی محو خواهد شد. مناسک^۳ یا به‌طور کلی‌تر آیین دینی^۴ بخش مهمی از این نمودهای بیرونی است. مجموعه کنش‌هایی که از نوعی نظم زمانی و مکانی پیروی می‌کند و احساس جمعی مشترک را وجود می‌دهد، عینی می‌سازد و تداوم می‌بخشد؛ کنش‌هایی زمان‌مند و مکان‌مند که در حال و گذشته هر جامعه‌ای قابل مشاهده هستند. گفتنی است «نمی‌توان نظامی را پیدا کرد که برای خلق هویت، بسیج اجتماع، ژرفابخشی و گسترش حس وفاداری در پی بزرگداشت و تکریم خود از طریق این مناسک نباشد» (ریویر،^۵ ۱۳۹۷: ۱۸۷). جامعه ایران نیز نمونه‌ای از این نظام‌ها و جوامع است که چنین مناسکی را در خود دارد.

دین در ایران برای قرن‌های متوالی از شکل‌گیری آیین میترا و پس از آن، ظهور و غلبه دین زرتشت گرفته تا نفوذ اسلام و حاکمیت دولت‌های متعدد مسلمان و رخداد انقلاب اسلامی ۱۳۵۷/۱۹۷۹، همواره نقش مهمی چه در عرصه اجتماع و فرهنگ و چه در عرصه سیاست بازی کرده است. هرچند طی دو‌یست سال گذشته و از طریق گسترش ارتباطات ایرانیان با جهان غرب، مدرنیته به‌طور فزاینده‌ای جایگاه خود را در ایران پیدا کرده و منجر به تغییراتی شده است که اغلب ضد یا غیردینی فهم می‌شوند (مثل ایجاد قشر روشنفکر و شکل‌گیری انقلاب مشروطه)، اما حتی این مدرن‌شدن نسبی که طبیعتاً به تضعیف تکریم مناسبت‌های دینی می‌انجامد نتوانسته است تاکنون چهره جامعه ایران را از بزرگداشت ایام قدسی و تن‌دادن به آیین‌های جمعی تهی کند. تنها اشاره به گستردگی

۱. در این مطالعه عبارات مناسک، آیین، مراسم و مانند آن به جای یکدیگر به کار رفته‌اند و منظور از تمامی آن‌ها کنشی فردی یا جمعی برای بزرگداشت مناسبتی دینی است.

2. Durkheim
3. Rites
4. Religious Rituals
5. Claude Rivière

مراسم هرساله عاشورا در پایتخت و دیگر نقاط ایران و ۳۰ میلیون زائری که سالانه به زیارت حرم امام رضا می‌آیند (اسحاقی، ۲۰۱۵) کافی است تا گستردگی آیین‌های دینی و حجم مناسبت‌های مذهبی در ایران امروز برایمان ملموس‌تر شود.

تهران به‌عنوان پایتخت و پُرجمعیت‌ترین شهر ایران (بیش از ۱۳ میلیون در ۱۳۹۵)^۱ همواره خیل عظیمی از مراسم مختلف دینی را در ایام سال به خود اختصاص می‌دهد و به‌عنوان مهم‌ترین شهر تاریخ معاصر، شاهد رخدادها و فراز و فرودهای اجتماعی و سیاسی بسیاری بوده است. فهم کم‌وکیف این مراسم و مناسبت‌های دینی و تغییرات آن در طول زمان، علاوه بر آشناساختن ما با بخشی از هویت و تاریخ این شهر، می‌تواند درک مناسبی از جامعه ساکن در سیاسی‌ترین شهر ایران و قشر دین‌دار آن ارائه کند؛ از آنجاکه به غیر از مناسبت‌های مذهبی که در زمان حال برگزار می‌شوند، مطالعه آیین‌های گذشته به‌طور مستقیم ممکن نیست، به‌ناچار برای فهم سیر تحولات آیین‌ها و مناسبات دینی باید به منابع متنی رجوع کنیم.

یکی از این منابع که علاوه بر ارائه اطلاعات دقیق و روزآمد، از جهت تعداد، حجم مطالب و گستره تحت پوشش، خود را از دیگر منابع مکتوب شاخص می‌سازد، روزنامه است؛ منبعی که وظیفه ارائه واقعیت‌های رخ داده را آن‌طور که هست (در مقیاس حداقل ۲۴ ساعت گذشته) بر دوش می‌کشد؛ وظیفه‌ای که هیچ‌گاه به‌طور تام انجام نمی‌شود، نه صرفاً از این نظر که وقایع بی‌شمارند و صفحات روزنامه محدود بلکه از این نظر که متن و گفتار روزنامه همواره رگه‌هایی از گرایش‌ها و ایدئولوژی راوی را نیز همراه خود دارد و نه صرفاً گزارش‌دهنده واقعیت که دامن‌زننده به آن نیز هست. همان‌طور که هابارد^۲ (۱۳۹۶) اشاره می‌کند، خبرهای روزنامه صرفاً بازتابی از واقعیت نیست، بلکه به بازسازی و دوام یا عدم دوام آن نیز کمک می‌کند؛ در نتیجه مطالعه مناسبت‌های دینی شهر تهران در اخبار روزنامه، تاریخچه‌ای از «بازنمایی» دین در شهر و تغییرات آن را بر ما عیان می‌کند و نه واقعیت آنچه را رخ داده به‌طور تام و کامل. در واقع مطالعه روزنامه‌ها حول مناسبت‌های دینی و در طول زمان، در وهله نخست این نکته را آشکار می‌سازد که در هر

۱. مرکز آمار ایران

دوران، کدام آیین‌ها (به‌عنوان بخشی از واقعیت) و چه جنبه‌هایی از آن‌ها (به‌عنوان ابعادی از واقعیت) نزد راوی واقعیت اهمیت بیشتری داشته است. مطالعه حاضر بر آن است تا با بررسی اخبار ۱۰۰ سال گذشته درباره مناسبت‌های دینی شهر تهران، تصویری از شیوه بازنمایی این آیین‌ها و تغییرات آن ارائه کند و در حد توان، پاسخ‌گوی پرسش‌های زیر باشد:

۱. مطبوعات کدام آیین‌های مناسبتی در شهر تهران را طی قرن گذشته بازنمایی کرده‌اند؟ چه دسته‌بندی می‌توان از آن‌ها ارائه داد؟
۲. این اعمال و آیین‌های مناسبتی بازنمایی‌شده چه تحولاتی را از نظر فراوانی، تنوع و ارزش خبری طی قرن گذشته از سر گذرانده‌اند؟

۱. پیشینه تحقیقات

نگارندگان در یافتن تحقیق مشابهی که برای مدت ۱۰۰ سال، اخبار روزنامه‌ها را در موضوع معینی مانند دین و مناسک مورد بررسی قرار داده باشد، ناتوان بوده‌اند و صرفاً با مرور مطالعات انجام‌شده حول نسبت دین و روزنامه (در پژوهش‌های بین‌المللی) و تاریخچه مناسک و آیین‌های دینی (در مطالعات داخلی) به یافته‌هایی رسیده‌اند که خلاصه آن‌ها در ادامه خواهد آمد. تحقیقات بین‌المللی از نظر استفاده از روزنامه به‌عنوان منبع و از جهت سنجش نسبت میان دین و روزنامه، با تحقیق حاضر قرابت دارند؛ درحالی‌که بیشتر پژوهش‌های داخلی از جهت تمرکز بر مناسک و آیین‌های دینی و روند تاریخی آن‌ها به این اثر شباهت دارند؛ بنابراین با ارائه دو دسته‌بندی جداگانه و متفاوت از این تحقیقات، به مرور آن‌ها پرداخته می‌شود.

می‌توان تحقیقات تجربی انتشاریافته در ابعاد بین‌المللی که نگارنده توان دستیابی به آن‌ها را داشته است و حول نسبت میان دین و روزنامه نگاشته شده‌اند، براساس معنی مورد نظر از «دین» در چهار دسته خلاصه کرد که در جدول زیر مشاهده می‌شود:

جدول شماره (۱). تقسیم تحقیقات خارجی در مورد بازنمایی دین در روزنامه براساس معنی مورد نظر از دین

معنی مورد نظر از دین در مطالعات روزنامه	توضیحات	پژوهش‌گر(ان)	سال انتشار	نوع انتشار
دین به معنای کلیتی منسجم	پژوهش‌هایی که به تحلیل مطالب دینی انتشار یافته در روزنامه پرداخته‌اند؛ یعنی سنجش آن دسته از مطالبی که بازنمایند دین به‌عنوان یک کلیت و درباره آن هستند؛ و یا بررسی مطالبی که لزوماً درباره دین نبوده، ولی با زبانی دینی ارائه شده‌اند. در این مطالعات، دین مفهومی جامع و کلی در نظر گرفته شده است و با جداسازی آن از دیگر ابعاد، روزنامه بررسی شده است.	اکسندر ^۱	۲۰۱۳	رساله دکتری
		نیملا و کریستین سن ^۲	۲۰۱۳	مقاله
		لوهیم و لندبای ^۳	۲۰۱۳	مقاله
		عزیز ^۴	۲۰۱۵	رساله دکتری
		ساتو و واراگی ^۵	۲۰۱۷	مقاله
		سامیر ^۶	۲۰۱۸	مقاله
دین به معنای رخدادی منحصربه‌فرد	مطالعاتی که به شیوه بازنمایی یک واقعه منحصربه‌فرد که بُعد دینی قدرتمندی دارد و در زمان مشخصی رخ داده است، پرداخته‌اند؛ مانند بازنمایی اخبار ارتداد اشخاص، تخریب عبادتگاه‌ها و مساجد یا رخدادی حاکی از تقریب میان پیروان دو دین متفاوت.	شاری ^۷ و همکاران	۲۰۰۶	مقاله
		فونگ ^۸ و ایشاک ^۹	۲۰۱۱	مقاله
		سوفیان و حسین ^{۱۰}	۲۰۱۳	مقاله
		طارق ^{۱۱}	۲۰۱۸	مقاله
دین به معنای پیروان	مطالعاتی که به بازنمایی گروه خاصی از	هیل ^۱ و همکاران	۲۰۰۱	مقاله

1. Axner
2. Niemela & Christensen
3. Lovheim & Lundby
4. Aziz
5. Sato & Waragai
6. Sommer
7. Shaari
8. Fong
9. Ishak
10. Sofian & Hussein
11. Thariq

معنی مورد نظر از دین در مطالعات روزنامه	توضیحات	پژوهش‌گر(ان)	سال انتشار	نوع انتشار
و اعضای مؤمن	دین‌داران پرداخته‌اند و گزارشگر کم‌وکیف تصویرشدن پیروان دین با مذهب معینی در مطبوعات بوده‌اند.	تروینو ^۲	۲۰۱۰	مقاله
		طلعت پاشا ^۳	۲۰۱۱	رساله دکتری
		الیزابت پول ^۴	۲۰۱۱	مقاله
		آفاق ^۵	۲۰۱۵	مقاله
		بلیچ و وندروین ^۶	۲۰۱۸	مقاله
		سوالمه ^۷	۲۰۱۹	مقاله
دین به معنای منسک	تحقیقاتی که شیوه‌بازنمایی آیین یا مناسک خاص دینی را در روزنامه مورد مطالعه قرار داده‌اند.	کالیانگو ^۸ و همکاران	۲۰۱۵	مقاله

چهارمین دسته از مطالعات بین‌المللی، بیشترین نزدیکی را با کار حاضر دارد، اما متأسفانه کمترین تعداد پژوهش در این رابطه به دست آمده است. کالیانگو و همکاران (۲۰۱۵) در این مطالعه بر بازنمایی بصری آیین‌های سوگواری شیعیان پنج کشور مسلمان در دو خبرگزاری آسوشیتدپرس و رویترز، طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۱، تحلیل گفتمان انتقادی انجام داده‌اند. به طور خلاصه نتایج این تحقیق حاکی از آن است که برساخت ارائه‌شده توسط این دو خبرگزاری با تأکید بر ابعاد خشونت‌آمیز و پُررنگ‌سازی آن‌ها، شرایط را برای ارائه فهم متفاوتی از معنی ذهنی عزاداران فراهم می‌کند و نزد خواننده بین‌المللی به سوءتعبیر از این مناسک دامن می‌زند.

اما پیرامون مطالعات داخلی در این حوزه، به دلیل محدودبودن موضوع‌ها به آیین‌ها و مناسک دینی (دسته چهارم)، نزدیکی بیشتری با اثر حاضر دارند؛ هرچند در هیچ‌یک از

1. Hill
2. Trevino
3. Pasha
4. Poole
5. Afaq
6. Bleich & Vanderveen
7. Sawalmeh
8. Kalyango

آن‌ها، روزنامه به‌عنوان منبع اصلی مورد بررسی قرار نگرفته است و صرفاً در تعداد محدودی از آثار می‌توان شاهد آن بود. تمام این تحقیقات براساس دوره‌های تاریخی مورد بررسی به سه دسته قابل تقسیم هستند (معطوف به دوران قاجار، معطوف به دوران جمهوری اسلامی، و تحقیقات معطوف به چند دوره تاریخی) که در جدول زیر خلاصه‌ای از آن‌ها مشاهده می‌شود:

جدول شماره (۲). تقسیم تحقیقات مرور شده داخلی پیرامون آیین‌ها و مناسک دینی در ایران براساس دوره‌های تاریخی مورد بررسی

نوع انتشار	سال انتشار	پژوهش‌گر(ان)	موضوع(های) مورد بررسی	دوره تاریخی تحت پوشش	
				از	تا پایان
کتاب	۱۳۸۰	شهیدی و بلوک‌باشی	تعزیه‌خوانی. ریشه، انواع، اجزا و ادبیات آن	قاجار	
مقاله	۱۳۹۴	بینشی‌فر	روضه‌خوانی، انواع و عوامل افول	قاجار	
مقاله	۱۳۹۳	حق‌پرست مظلوم‌برهان و پیربابایی	تکیه‌ها و نمایش‌خانه‌ها، تعزیه و شبیه‌خوانی و تأثیر موسیقی مذهبی در آن‌ها	قاجار	
مقاله	۱۳۹۲	الویری و قرائتی	نمایش‌های مذهبی (تعزیه، شبیه‌خوانی، پرده‌خوانی، معرکه سخنرانی)، دسته‌بندی موضوعات تعزیه	قاجار	
مقاله	۱۳۹۶	لعل شاطر	تعزیه‌خوانی (و دیگر نمایش‌های مردمی) و عوامل رونق آن	قاجار (دوران ناصری)	
مقاله	۱۳۹۶	صفاکیش	تعزیه‌خوانی، تکایای مشهور تهران، عوامل رواج آن‌ها و درک سفرنامه‌نویسان از آن‌ها	قاجار (دوران ناصری)	
مقاله	۱۳۹۷	ایزدی جیران	اتومبیل به‌مثابه شیئی منسکی و نمایشگر عزاداری	جمهوری اسلامی	

نوع انتشار	سال انتشار	پژوهش‌گر(ان)	موضوع(های) مورد بررسی	دوره تاریخی تحت پوشش	
				از	تا پایان
مقاله	۱۳۹۶	رحمانی و قربانی	آیین‌های مرگ و خاک‌سپاری، انواع و بروکراتیک‌شدن آن	جمهوری اسلامی	
کتاب	۱۳۹۰	مظاهری	گونه‌شناسی هیئت‌های مذهبی	جمهوری اسلامی	
مقاله	۱۳۹۹	اسلامی و ذکایی	انواع گفتمان‌های بازنماینده مراسم پیاده‌روی اربعین در رسانه‌های مکتوب (چاپی و مجازی)	جمهوری اسلامی	
مقاله	۱۳۸۵	گیویان	شمایل‌نگاری و مداحی‌های جدید و عوامل رواج آن‌ها	جمهوری اسلامی	
مقاله	۱۳۸۷	میرعابدینی و معتمدنژاد	رسانه‌ای‌شدن نماز جمعه و تأثیر آن بر کنش انتخاباتی مردم	جمهوری اسلامی	
مقاله	۱۳۹۵	شرایلی و عادلوند	موسیقی مناسک عزاداری، ارتباط آن با فضای شهری تهران و عوامل افول آن	قاجار	پهلوی اول
مقاله	۱۳۹۷	نظری‌مقدم و احمدی	اخلاقیات خیرخواهانه نمود یافته در عزاداری‌های محرم و صفر	جمهوری اسلامی	صفویه
مقاله	۱۳۸۱	بهار و رب	ابژه‌ها و اشیای عزاداری و روضه‌خوانی، تغییرات آن در دوران پس از انقلاب	جمهوری اسلامی	قاجار
کتاب	۱۳۹۷	مظاهری	عزاداری و سوگواری امام حسین (علیه‌السلام) از نگاه ناظران خارجی	جمهوری اسلامی	صفویه
کتاب	۱۳۹۳	رحمانی	مناسک عزاداری محرم و نمادهای آن	جمهوری اسلامی	صفویه
کتاب	۱۳۹۹	مظاهری	گونه‌شناسی انواع مجالس عزاداری امام حسین (علیه‌السلام) بر پایه اعلامیه‌های روزنامه اطلاعات	جمهوری اسلامی	پهلوی

از مرور آثار بیان‌شده، اطلاعات ارزنده‌ای پیرامون آیین‌های دینی - ایرانی قرون اخیر به دست می‌آید. به غیر از آیین نماز جمعه در اثر میرعابدینی و معتمدنژاد (۱۳۸۷) و مراسم خاک‌سپاری مردگان در تهران در مطالعه رحمانی و قربانی (۱۳۹۶) (که هر دو بازه جمهوری اسلامی را مطالعه کرده‌اند)، تمامی مناسبات دیگر مربوط به عزاداری عاشورایی بوده‌اند. در واقع می‌توان گفت اهمیت عظیم واقعه کربلا و تعدد و تکثر مناسک آن در تاریخ شیعه، مطالعه اجتماعی دین را نیز تحت تأثیر قرار داده است؛ به گونه‌ای که فضا را برای بررسی دیگر مراسم سوگوارانه، همچنین اعیاد و جشن‌های مذهبی و آن دسته از مناسبات عبادی که حداقل در وهله نخست، خارج از دوگانه سوگوارانه/شادمانه قرار می‌گیرند، تنگ کرده است.

با نگاهی به جدول بالا مشخص می‌شود نزدیک‌ترین تحقیقات به اثر حاضر، مطالعه اسلامی و ذکایی (۱۳۹۹) و مظاهری (۱۳۹۹) است که در هر دوی آن‌ها روزنامه به‌عنوان منبع بازنمایی مناسک دینی مورد بررسی قرار گرفته است. در پژوهش نخست، نگارندگان با هدف کشف شیوه بازنمایی مراسم اربعین، به تحلیل گفتمان مطالب ارائه‌شده در رسانه‌های مکتوب (چاپی و مجازی) درباره آن بین سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۲، پرداخته‌اند که در نتیجه آن شش گفتمان مختلف بازنمایی‌کننده مناسک اربعین (با قدرت‌های نابرابر) شناسایی شده است. در مطالعه دوم نیز مظاهری (۱۳۹۹) برای ترسیم سیری واحد از تغییرات مراسم مذهبی مربوط به امام حسین (علیه‌السلام) در ایران، به مطالعه آگهی‌های مذهبی روزنامه اطلاعات در بازه زمانی ۱۳۹۵-۱۳۰۵ پرداخته است. تمرکز این تحقیق بر اعلامیه‌های چاپ‌شده در ایام محرم و صفر و روزهای اواخر ذی‌الحجه بوده است و در نهایت یک گونه‌شناسی از انواع مجالس امام حسین (علیه‌السلام) در دهه‌های مختلف (به همراه موضوعات آن‌ها) و فهرستی از سخنرانان این سال‌ها جمع‌آوری و ارائه شده است.

شاهد هستیم که به غیر از دو اثر یادشده، روزنامه به‌عنوان منبع اصلی تحقیق در حوزه بازنمایی مناسک دینی مورد توجه نبوده است. از آن‌رو که این تحقیق تلاش دارد تغییرات آیینی برساخته‌شده را بررسی کند، تا حدی با کار گیویان (۱۳۸۵) و بهار و رب (۱۳۸۱) اشتراک دارد. اما وجوه متمایزکننده اثر حاضر را می‌توان چنین برشمرد: دامنه مناسبت‌های مورد بررسی فراتر از عزاداری واقعه کربلا بوده و آیین‌های سالانه دیگر (اعم از مناسبت‌های سوگوارانه غیرعاشورایی و آیین‌های شادمانه) را نیز دربرمی‌گیرد. پرداختن به «اخبار» بازنماینده مراسم دینی (فراتر از صرفاً مناسک عاشورایی) و توصیف سیر

تحوالی آن‌ها در بازه‌ای صدساله امری بدیع به نظر می‌رسد که حتی با وجود کار ارزشمند مظاهری (۱۳۹۹) که بر «اعلانات» حسینی متمرکز بوده است، همچنان جای خالی آن احساس می‌شود. تمرکز بر مطالب مربوط به شهر تهران به‌عنوان مهم‌ترین شهر تاریخ معاصر ایران را نیز می‌توان از دیگر شاخصه‌های این کار برشمرد.

۲. شاخص‌ها و مفاهیم

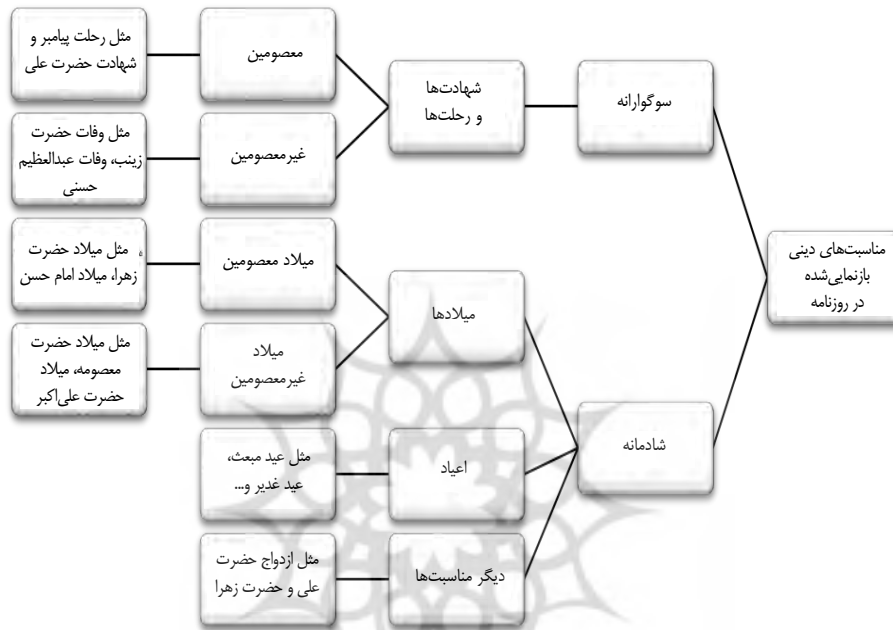
اثر حاضر با اخبار دینی (اسلامی) صدساله روزنامه سروکار دارد؛ اخباری که مناسبت‌های دینی برگزار شده در شهر تهران را بازنمایی می‌کنند. منظور از مناسبت اسلامی^۱ در این اثر، آن دسته از رخدادها، وقایع و ایامی است که به‌گونه‌ای با ساحت قدس مرتبط دانسته می‌شود و (تقریباً همگی) معادلی در تقویم (رسمی یا غیررسمی) دارند و روز مشخصی از سال را به خود اختصاص می‌دهند. مناسبت‌های مذهبی در اسلام (و احتمالاً تمامی ادیان) را می‌توان براساس بار عاطفی محوری و غالب بر آن به سه دسته تقسیم کرد: سوگوارانه، شادمانه و خشتی (یا عبادی). منظور از سوگوارانه، مناسبت‌هایی است که حول مصیبت، شهادت یا وفات شخصیت یا اشخاص دینی شکل می‌گیرد و بار عاطفی غالب بر آن‌ها، منفی و حزن‌انگیز است که بر مبنای مذهبی رسمی کشور می‌توان آن‌ها را به دو دسته مصیبت «معصومین» و «غیرمعصومین»^۲ تقسیم کرد. به نظر می‌رسد مناسبت‌های شادمانه که با عاطفه مثبت، سرورآفرین و فرح‌بخش همراه باشد نیز خارج از دایره «اعیاد»، «میلادها» یا اتفاق مبارکی در تاریخ دینی (که معمولاً برای اشخاص مقدس و تاریخی رخ داده است) قرار نگیرد. میلادهای مرسوم نیز به دو دسته میلاد «معصومین» و «غیرمعصومین» تقسیم می‌شوند. رخدادهای عبادی و خشتی هم آن دسته از ایام مبارک^۳ و مقدسی است که در ذات‌شان عاطفه‌ای سوگ‌محور یا شادمانه همراه ندارد؛ مانند روز عرفه یا ایام اعتکاف که بزرگداشت‌شان (حداقل) امروزه رایج

۱. واضح است که منظور از دین در اینجا به مانند هر مطالعه اجتماعی دیگر، دین «اجتماعی شده» است؛ دینی که کنشگران به آن عمل می‌کنند و آن را بخشی از مذهب‌شان می‌دانند، نه آن دین ناب و دست‌نخورده‌ای که به زعم باورمندان نزد شارع قرار دارد.

۲. منظور از معصومین، چهارده بزرگواری هستند که در رویکرد مشهور شیعه به «چهارده معصوم» شهرت دارند. غیرمعصومین دیگر شخصیت‌های تاریخ تشیع را شامل می‌شوند.

۳. مبارک در اینجا نه به معنای شادمانه و نیازمند تبریک، بلکه به معنای داشتن حدی از تبرک و قدسیت است.

است. در این مطالعه، تمرکز نویسندگان صرفاً بر دو دسته نخست و کلان مناسبت‌ها (سوگوارانه و شادمانه) بوده است و پرداختن به دسته سوم (که فراوانی کمتری نیز دارد) به فرصت دیگری موکول شده است.

نمودار شماره (۱). دسته‌بندی مناسبت‌های مذهبی

بزرگداشت این ایام (انجام هرگونه کنش فردی یا جمعی را که به نیت این روزها و معطوف به آن‌ها انجام می‌شود)، آیین، مراسم یا مناسک و بازنمایی آن‌ها در اخبار روزنامه، موضوع مطالعه ما را تشکیل می‌دهد؛ یعنی آن دسته از مناسبت‌هایی که توسط آیین‌های دینی بزرگ داشته شده‌اند و خبر این بزرگداشت در روزنامه بازنمایی شده است. باید توجه داشت از آنجاکه مناسبات دینی در میان «اخبار» روزنامه، جز با «کنش‌های برپادارنده» (یا همان مناسک) بازنمایی نشده‌اند، در این اثر هر جا از لفظ «مناسبت» استفاده شده است، در بطن خود مفهوم «آیین یا منسک» را نیز به همراه دارد و هر جا از «آیین یا منسک» سخن به میان رفته است، در بطن خود به یک «مناسبت» دینی اشاره می‌کند. به زبان ساده‌تر، در این اثر مناسبت دینی با مناسک (آیین) دینی مترادف یکدیگر به کار رفته‌اند.

۳. روش تحقیق

مشخص شد برای فهم سیر تغییرات صدساله بازنمایی آیین‌های مناسبتی در روزنامه با دو دسته کلان از مناسبت‌ها سروکار داریم: «سوگوارانه/شادمانه». برای این کار، در نخستین گام برای جمع‌آوری داده‌ها (اخبار مکتوب) قرن اخیر (بازه آغاز ۱۳۰۰ تا پایان سال ۱۳۹۹)، به آرشیو روزنامه‌ای نیاز بود که تمام این صد سال را پوشش دهد. «اطلاعات» بهترین گزینه موجود است؛ چراکه تمامی شمارگانش از نخستین روز انتشار آن یعنی شهریور ۱۳۰۵ تا امروز قابل دسترسی هستند. پنج سال ابتدایی قرن نیز با استفاده از چند روزنامه دیگر تکمیل شد؛ به گونه‌ای که تمام روزهای سال‌های پیش از شهریور ۱۳۰۵ توسط این روزنامه‌ها پوشش داده شد تا تمام شماری مورد نظر به‌طور کامل صورت گیرد. با هدف شفاف‌سازی بهتر اهداف مورد نظر برای گروه جمع‌آوری داده، دو جدول زیر در اختیارشان قرار گرفت تا با در نظر داشتن آن‌ها به تمام شماری روزنامه‌های هر سال و جداسازی اخبار مربوط به دین‌ورزی شادمانه و سوگوارانه پردازند.

جدول شماره (۳). اخبار مورد نیاز جهت جمع‌آوری داده از روزنامه‌ها

شامل تمام صفحات روزنامه به غیر از بخش	هرگونه تیترو، «خبر» یا گزارش «خبری» درباره مراسم یا مناسک مذهبی برگزار شده در شهر تهران. اعم از مناسکی که امروز شاهدشان هستیم یا آن‌هایی که منقرض و کم‌رنگ شده‌اند (چه مراسمی که در ایام خاص و مشهور دینی (ذکرشده در جدول بعدی) رخ داده باشند و چه آن‌هایی که خارج از آن ایام و در روزهای عادی رخ داده باشند) مانند هرگونه مراسم عزاداری یا شادمانی یا... در شهر تهران یا...	مناسک و مراسم مذهبی)
آگهی و اعلامیه‌ها	هرگونه تیترو، «خبر» یا گزارش «خبری» درباره رخدادی در شهر تهران (نه از جنس مناسک و مراسم) که به مناسبت ایام خاص دینی رخ داده باشد، مانند گلریزان زندانیان تهران به مناسبت بعثت پیامبر (ﷺ) یا حضور شاه در حرم شاه عبدالعظیم به مناسبت تولد امام علی (علیه السلام) و غیره.	

جدول بالا نوع مطالب مورد نظر جهت جمع‌آوری از روزنامه را روشن می‌سازد که همان «اخبار مناسکی و مناسبتی مربوط به شهر تهران» است. جدول زیر نیز مثال‌هایی از

مناسبت‌های مذهبی را به‌عنوان نمونه در اختیار جمع‌آوری‌کنندگان داده قرار داد:

جدول شماره (۴). مثال‌هایی از مناسبت‌های دینی مورد نظر جهت تقریب به ذهن گروه گردآورنده

تولد پیامبر	تولد امام علی (۳۱ رجب)	تولد امام زمان (نیمه شعبان)	عید فطر	عید غدیر	عید قربان	اعیاد و مناسبت‌های شادمانه
آخر صفر (شهادت پیامبر، امام رضا و امام حسن)	شب‌های قدر و شهادت امام علی (رمضان)		فاطمیه	اربعین (صفر)	عاشورا و تاسوعا (محرم)	شهادت‌ها و مناسبت‌های سوگوارانه

پس از گردآوری داده‌های صد سال، همان‌طور که انتظار آن می‌رفت، تعداد مناسبت‌های جدول شماره ۴ گسترش بسیار بیشتری یافت (که در بخش یافته‌ها و در جدول شماره ۶ به آن پرداخته خواهد شد). همچنین آشکار شد که از بعضی مناسبت‌ها در بعضی از سال‌های این قرن هیچ خبری به دست نیامده است؛ در نتیجه برای کم کردن احتمال خطا در گردآوری داده و برای اطمینان از تکمیل داده‌های به‌دست‌آمده و کم کردن احتمال از قلم افتادگی اخبار، با استفاده از سایت‌ها و نرم‌افزارهای تبدیل تاریخ، تاریخ شمسی مناسبت‌های گم‌شده^۱ در هر سال احتساب شده و دوباره به روزنامه همان روز (در صورت تعطیل رسمی نبودن و چاپ روزنامه در آن روز) و دو روز قبل و بعدش برای یافتن اخبار و تکمیل داده‌ها رجوع می‌شد.^۲ نکته قابل توجه این است که به دلیل اندک بودن زمان و گستردگی کار، اگر پس از تمام‌شماری اولیه، برای یک دهه یا بیشتر، هیچ خبری از یکی از مناسبت‌هایی که در دهه‌های بعدی خبری به آن پرداخته شده، به دست نمی‌آمد، در عوض بررسی تاریخ مورد نظر در تمام سال‌های آن دهه، با انتخاب سال‌هایی از اول، میانه و آخر دهه مورد نظر، به جمع‌آوری اخبار احتمالی پرداخته می‌شد و در صورتی که داده‌ای یافت نمی‌شد، آن قسمت از جدول سالانه برای مناسبت مورد نظر خالی باقی می‌ماند.

۱. مانند سایت bahesab.ir

2. Missing

۳. برخی مناسبت‌ها مانند شهادت حضرت زهرا، بیش از یک تاریخ دارند. درباره چنین مناسبت‌هایی با در نظر داشتن چند تاریخ، به جمع‌آوری اخبار پرداخته شده است.

پس از به‌دست‌آمدن اخبار مناسبی (که همان‌طور که ذکر آن رفت حاصل جمع دو مورد است: ۱) پیش‌بینی ما از مناسب‌های بازنمایی شده و ۲) مناسب‌هایی که طی فرایند جمع‌آوری داده به جدول اضافه شده‌اند)، نوبت به تحلیل آن‌ها رسید. برای این قسمت، از تحلیل محتوای کمی استفاده شده است. تحلیل محتوای کمی، آزمون نظام‌مند (سیستماتیک) و تکرارپذیر محتواهای ارتباطی است که طی آن براساس قوانین معتبر و چهارچوب‌های مشخص، متون دسته‌بندی شده و ارزش‌های عددی به آن‌ها نسبت داده می‌شود و روابط میان دسته‌ها تحلیل می‌شود و با بهره‌گیری از روش‌های آماری، ارتباط میان دسته‌های مختلف توصیف و بررسی می‌شود (ریف، لیس، واتسون و فیکو، ۲۰۱۴). این عمل به توصیف محتوای ارتباطات و استخراج نتیجه درباره معنی آن یاری می‌رساند.

تحلیل داده‌های خبری زمانی به شکل مناسب صورت می‌گیرد که به فراوانی اخبار اکتفا نشود و ارزش خبری داده‌ها، جدا از فراوانی آن‌ها محاسبه شود؛ چراکه فراوانی اخبار، مستقل از حجم و جایگاه آن‌ها در صفحات روزنامه، به‌تنهایی نشان‌دهنده اهمیت آن‌ها در بازنمایی نیست؛ بنابراین برای یافتن وزن بازنمایی اخبار، پنج دسته خبر از نظر ارزش خبری از یکدیگر متمایز شدند و به هر نوع از خبرها، یک وزن مشخص داده شد که شیوه نمره‌دهی آن در جدول زیر آمده است:

جدول شماره (۵). وزن و ارزش خبرها براساس حجم و صفحه چاپ‌شده

وزن	تعریف	نوع
۱۰	اخباری که به‌عنوان تیتر اصلی و در مرکز صفحه اول روزنامه منتشر شده‌اند.	تیتر
۴	اخباری که در جایگاه پیرامونی صفحه اول و در اطراف تیتر اصلی قرار دارند.	سوتیتر
۳	خبرهایی در صفحات میانی روزنامه که مجموع فضای اشغال‌شده در صفحه از یک ستون بیشتر باشند.	خبر بلند
۲	خبرهایی در صفحات میانی روزنامه که مجموع فضای اشغال‌شده در صفحه بین نیم‌ستون تا یک ستون باشند.	خبر متوسط
۱	خبرهایی در صفحات میانی روزنامه که مجموع فضای اشغال‌شده در صفحه کمتر از نیم‌ستون باشند.	خبر کوتاه

بدین ترتیب اهمیت اخبار بازنمایی شده دربارهٔ مناسبت‌های مذهبی مختلف در تحلیل کمی، فراتر از صرف شمارش اخبار، با ظرافت و دقت بیشتری محاسبه می‌شود و تفکیک میان آن‌ها برای انجام مقایسه، دقیق‌تر می‌شود؛ بدین صورت که فراوانی هر خبر در وزن (ارزش) خبری خود ضرب می‌شود و با جمع آن‌ها می‌توان ارزش خبری مناسبت‌های مختلف را به دست آورد.

۴. یافته‌ها

لیست آیین‌های مناسبتی بازنمایی شده در اخبار روزنامه‌های طی قرن اخیر را در جدول زیر مشاهده می‌کنید. هرچند مناسبت‌های شادمانه با چهار شاخه، در مقایسه با مناسبت‌های سوگوارانه که تنها در دو دسته جای می‌گیرد، شاخه‌بندی متنوع‌تری دارد، اما از نظر عناوین ذیل آن‌ها، دسته‌بندی سوگوارانه از تکثر بیشتری برخوردار است (۲۸ عنوان سوگوارانه در مقابل ۲۵ عنوان شادمانه).

جدول شماره (۶). انواع آیین‌های شادمانه و سوگوارانه اسلامی بازنمایی شده در روزنامه‌های قرن اخیر^۱

آیین‌های سوگوارانه		آیین‌های شادمانه			
شهادت و مصیبت غیر معصومین	شهادت و مصیبت معصومین	سایر	میلاد		اعیاد
			میلاد غیر معصومین	میلاد معصومین	
شهادت مسلم بن عقیل	شهادت پیامبر، امام رضا، امام حسن (آخر صفر)	ازواج پیامبر و حضرت خدیجه	میلاد حضرت زینب	میلاد پیامبر و امام صادق	عید مبعث

۱. پیش‌فرض نگارنده بر این است که خوانندگان گرامی آشنایی حداقلی با اکثر این مناسبت‌ها دارند و بر همین مبنا و به دلیل محدودیت در حجم نوشتار، از توضیح تک‌تک آن‌ها صرف‌نظر می‌کنیم. صرفاً برای رفع ابهام احتمالی دربارهٔ میلاد پیامبر و امام صادق، بیان این نکته ضروری است که به دلیل اینکه در نگاه مشهور و غالب در این سال‌ها، همواره میان تاریخ تولد امام صادق با ولادت حضرت رسول قرابت و یکسانی برقرار بوده (هر دو ۱۷ ربیع‌الاول) و به این دلیل که در اکثر اخبار، ولادت این دو شخصیت به صورت یکجا و در یک خبر بازنمایی شده است، شاخص میلادشان را کنار هم و به‌عنوان یک مناسبت واحد در نظر گرفته‌ایم. بر همین طریق، شهادت پیامبر و امام حسن مجتبی در ۲۸ صفر و شهادت امام رضا در روز آخر صفر نیز به دلیل نزدیکی در تقویم و همچنین بازنمایی یکجا در بیشتر اخبار تحت یک شاخص (آخر صفر) آورده شده‌اند. در زمینهٔ شفاف‌سازی معنای ماه شعبان نیز باید بیان کرد که این شاخص نمایانگر اخباری است که به این ماه به‌طور مجزا و مستقل و فارغ از یک یا دو مناسبت شادمانهٔ مشخص در آن پرداخته‌اند.

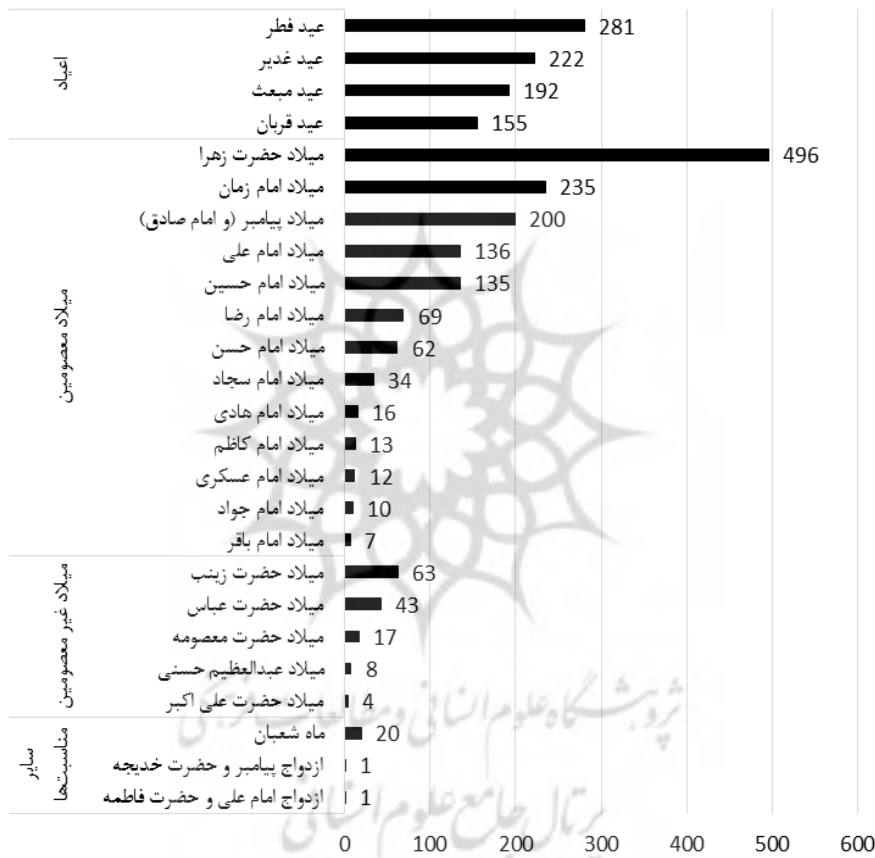
آیین‌های سوگوارانه		آیین‌های شادمانه			
شهادت و مصیبت غیر معصومین	شهادت و مصیبت معصومین	سایر	میلااد		اعیاد
			میلااد غیر معصومین	میلااد معصومین	
شهادت طفلان مسلم	شهادت امام علی (شب‌های قدر)	ازدواج امام علی و حضرت فاطمه	میلااد حضرت عباس	میلااد امام علی	عید قربان
شهادت حضرت علی اکبر	شهادت حضرت زهرا	ماه شعبان	میلااد حضرت علی اکبر	میلااد حضرت زهرا	عید غدیر
شهادت حضرت علی اصغر	شهادت امام حسین		میلااد حضرت معصومه	میلااد امام حسن	عید فطر
شهادت حضرت عباس	شهادت امام سجاد		میلااد عبدالعظیم حسنی	میلااد امام حسین	
وفات حضرت زینب	شهادت امام باقر			میلااد امام سجاد	
وفات حضرت معصومه	شهادت امام صادق			میلااد امام باقر	
وفات حضرت خدیجه	شهادت امام کاظم			میلااد امام کاظم	
شهادت حمزه سیدالشهدا	شهادت امام جواد			میلااد امام رضا	
وفات عبدالعظیم حسنی	شهادت هادی			میلااد امام جواد	
وفات ابوذر	شهادت امام عسکری			میلااد امام هادی	
شهادت حضرت رقیه				میلااد امام عسکری	
شهادت حضرت قاسم				میلااد امام زمان	
حضرت رباب					
شهادت حرّین یزید ریاحی					
وفات ام‌البینین					
وفات حضرت ابوطالب					

ابتدا به تفکیک، وضعیت آیین‌های شادمانه و سوگوارانه در کل این صد سال بررسی

می‌شوند و سیر تحولات‌شان به صورت مجزا نشان داده می‌شود. سپس مقایسه میان آن دو و جمع‌بندی مطالب صورت می‌گیرد.

۴-۱. مناسبت‌های شادمانه

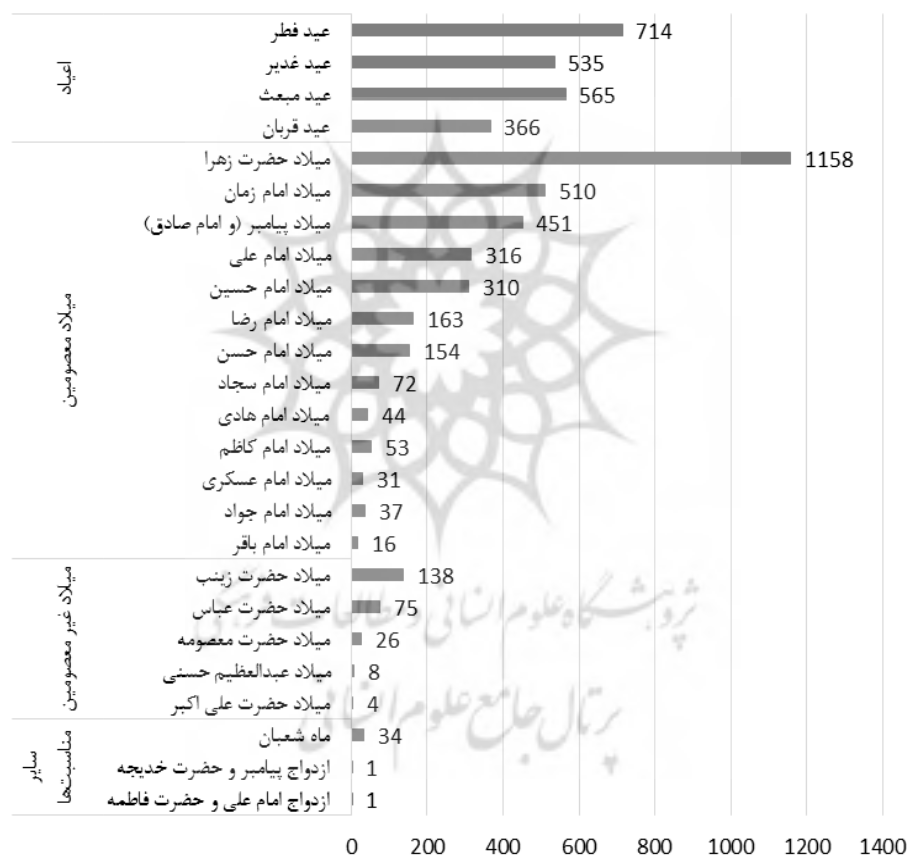
نمودار زیر فراوانی کل موضوعات خبری شادمانه را در این صد سال نشان می‌دهد:

نمودار شماره (۲). فراوانی اخبار آیین‌های شادمانه در صد سال

مشاهده می‌شود که در روزنامه‌های سده معاصر، اخبار مربوط به آیین میلاد حضرت زهرا در شهر تهران، با ۴۹۶ خبر، با اختلاف، فراوانی بیشتری را از دیگر اخبار مناسبتی به خود اختصاص داده است. رتبه دوم به آیین عید فطر (با ۲۸۱ خبر) تعلق می‌گیرد و پس از آن

می‌لاد امام زمان (با ۲۳۵ خبر) قرار دارد. در میان می‌لاد غیر معصومین نیز اخبار مربوط به می‌لاد حضرت زینب (با ۶۳ خبر) و سپس می‌لاد حضرت عباس (با ۴۳ خبر)، پُر تکرارترین مطالب آیینی شادمانه بوده‌اند. در میان اعیاد، عید قربان با (۱۵۵ خبر) کمترین بازنمایی را داشته است. می‌لاد امام جواد (با ۱۰ خبر) و امام باقر (با ۷ خبر) کمترین بازنمایی را میان می‌لاد معصومین (برگزارشده در شهر تهران) داشته‌اند. فارغ از صرف فراوانی و با احتساب ارزش خبری، وضعیت بازنمایی آیین‌ها به قرار زیر است.

نمودار شماره (۳). ارزش (وزن) اخبار آیین‌های شادمانه در صد سال

با نگاهی به نمودار بالا و شباهت آن به نمودار پیشین (مانند جلوداری قاطع می‌لاد

حضرت زهرا و پس از آن عید فطر) می‌توان با اندکی اغماض بیان کرد که به‌طور کلی وزن (یا ارزش) خبری آیین‌ها، تابعی از فراوانی آن‌ها بوده است. گرچه در برخی موارد چنین نسبتی برقرار نیست و همواره مواردی در بین موضوعات خبری وجود دارد که با فراوانی کمتر، ارزش خبری بیشتری داشته باشند (مانند عید مبعث در مقایسه با عید غدیر و میلاد پیامبر، و یا میلاد امام کاظم در مقایسه با میلاد امام هادی، و یا میلاد امام سجاد در مقایسه با میلاد حضرت عباس).^۱

براساس دو نمودار بالا، می‌توان گفت مهم‌ترین مناسبت‌های شادمانه بازنمایی شده در روزنامه طی قرن اخیر به قرار زیر است:

جدول شماره (۷). مهم‌ترین آیین‌های شادمانه در سده (پرخبرترین و باارزش‌ترین)

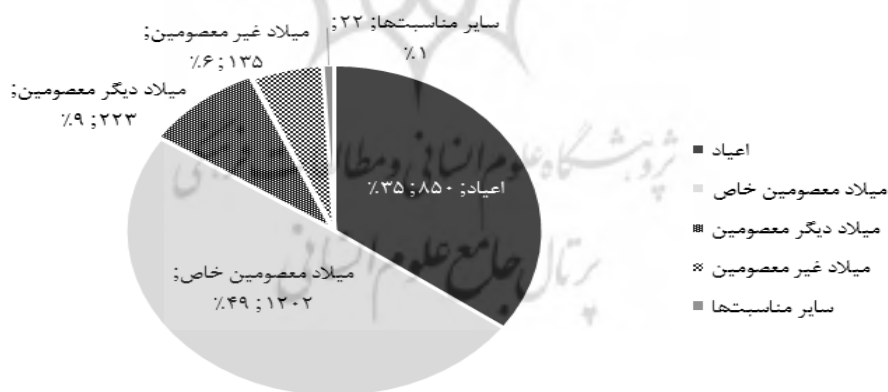
رتبه	نام مناسبت	فراوانی کل اخبار
۱	میلاد حضرت زهرا	۴۹۶
۲	عید فطر	۲۸۱
۳	میلاد امام زمان	۲۳۵
۴	عید غدیر	۲۲۲
۵	میلاد پیامبر و امام صادق	۲۰۰
رتبه	نام مناسبت	ارزش خبری کل
۱	میلاد حضرت زهرا	۱۱۵۸
۲	عید فطر	۷۱۴
۳	عید مبعث	۵۶۵
۴	عید غدیر	۵۳۵
۵	میلاد امام زمان	۵۱۰

مشاهده می‌شود که ترکیب مناسبت‌ها در دو گروه جدول بالا مشترک است؛ با این تفاوت که میلاد پیامبر (و امام صادق) که با ۲۰۰ خبر رتبه پنجم را از جهت فراوانی در اختیار

۱. این امر بیانگر آن است که پرتکرار بودن یک موضوع در روزنامه، لزوماً برابر با طولانی‌تر بودن متن آن یا انتشار همیشگی آن در صفحه اول به‌عنوان تیتراژ یا سوتیتر نیست و چه‌بسا مناسبتی پرخبر که به دلیل انتشار در صفحات میانی و با طول کوتاه، از نظر ارزش خبری نمره کمتری از آیین کم‌خبرتر از خودش بگیرد.

داشته‌اند، جایگاهی در میان پنج مناسبتِ باارزش ندارد. همچنین عید مبعث که با ارزش ۵۶۵ سومین مناسبت از جهت وزن خبری است، نمایشان پنج مناسبت پرتکرار دیده نمی‌شود. به غیر از این دو آیین، با در نظر گرفتن مشترکات دو جدول، می‌توان پرخبرترین و باارزش‌ترین آیین‌های دینی شادمانه در روزنامه‌های سده اخیر ایران را چهار مناسبتِ میلاد حضرت زهرا، میلاد امام زمان، و اعیاد فطر و غدیر دانست. از این چهار مناسبت، صرفاً عید فطر است که ماهیتی فرافرقه‌ای و به معنی کلان کلمه «اسلامی» دارد و بزرگداشت سه آیین دیگر به مذهب شیعه اثنی‌عشری (مذهب غالب و رسمی جامعه و حکومت فعلی ایران) اختصاص دارد.

با دقت در نمودار ۱ و ۲ (فراوانی آیین‌های شادمانه) مشخص می‌شود در میان میلاد معصومین، پنج مناسبت از دیگر میلادها فاصله شاخصی دارد که همگی آن‌ها بالای ۱۳۰ خبر فراوانی و فراتر از ۳۰۰ وزن خبری دارند (میلاد حضرت زهرا، میلاد امام زمان، میلاد پیامبر، امام علی و امام حسین). می‌توان با تفکیک این دسته از بزرگواران، آن‌ها را «معصومین خاص» نامید و به‌طور جداگانه بررسی کرد. بر این اساس، کل مناسبت‌های شادمانه به پنج شاخه تقسیم می‌شوند که در نمودار زیر درصد فراوانی کل آن‌ها نمایش داده می‌شود:

نمودار شماره (۴). فراوانی و درصد اخبار انواع آیین‌های شادمانه در صد سال

در کل این صد سال، تقریباً نیمی از اخبار مناسبت‌های شادمانه روزنامه به میلاد

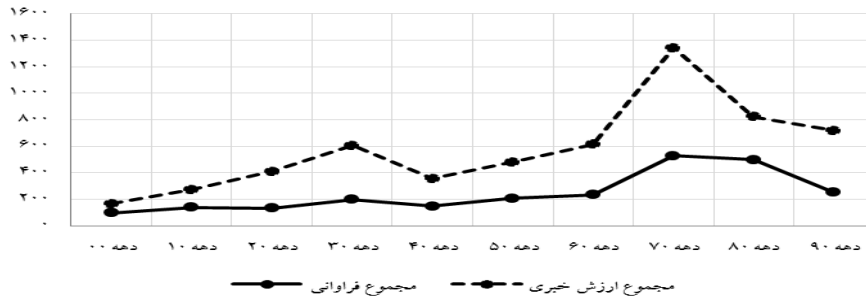
«معصومین خاص» اختصاص داشته‌اند. پس از آن چهار عید مشهور قرار می‌گیرند که فراوانی آن‌ها ۳۹ درصد کل اخبار مناسبت‌های شادمانه را به خود اختصاص می‌دهد. میلاد «دیگر معصومین»^۱ در رده بعدی تنها ۸ درصد از کل فراوانی اخبار را شامل می‌شود؛ و در نهایت میلاد غیرمعصومین و سایر مناسبت‌ها قرار دارد که روی هم هفت درصد از مطالب آیین‌های سرور انگیز روزنامه را تصاحب کرده است.^۲

حال که نمایی کلی و ایستا از وضعیت بازنمایی آیین‌های شادمانه در روزنامه ارائه شد، نوبت به ارائه سیر تحولات آن در طول این قرن می‌رسد.

۱-۱-۴. سیر تحولات بازنمایی آیین‌های شادمانه

برای ارائه سیر تحولات قرن گذشته، صد سال (از آغاز ۱۳۰۰ تا پایان ۱۳۹۹) به دهه تقسیم شده است: دهه اول مطابق با ۱۳۰۰ تا پایان ۱۳۰۹ (به اختصار: دهه ۰۰) است و دهه دهم از ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ (یا به اختصار دهه ۹۰) است. بر این اساس سیر تحولات فراوانی و ارزش خبری آیین‌های سرور انگیز سطح شهر تهران به صورت زیر ارائه می‌شود:

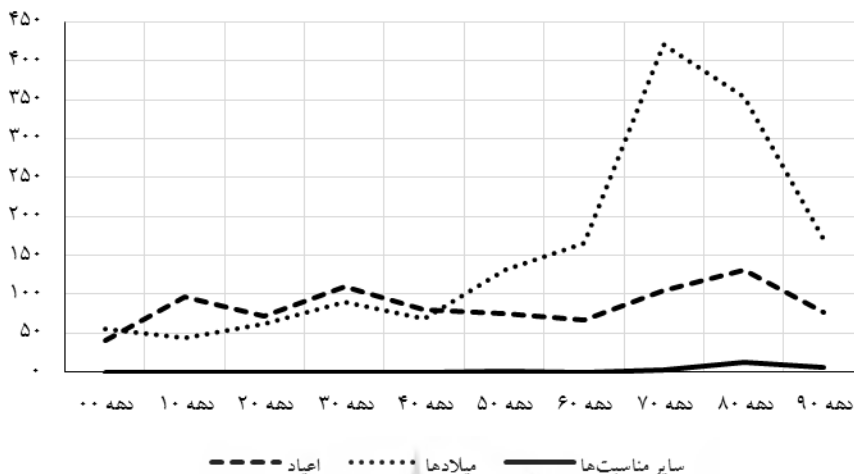
۱. معصومینی خارج از پنج‌تن اهل بیت و پیش از امام دوازدهم (که جملگی «معصومین خاص» محسوب می‌شوند) قرار می‌گیرند و همواره با وجود تعداد بیشتر، در مجموع حجم کمتری از اخبار را به نسبت معصومین خاص به خود اختصاص می‌دهند و فراوانی و ارزش اخبار آن‌ها به میزان شاخصی از پنج معصوم دیگر کمتر است؛ شامل میلاد: امام حسن، امام سجاد، امام باقر، امام کاظم، امام رضا، امام جواد، امام هادی و امام حسن عسکری.
۲. از آنجاکه نتیجه رسم نمودار «سهم» (درصد) ارزش خبری انواع آیین‌های شادمانه در صد سال نیز با اختلافی جزئی مانند نمودار درصد فراوانی بود، از رسم آن خودداری شد و صرفاً به ذکر نتایج آن اکتفا می‌شود: میلاد معصومین خاص ۴۷ درصد، اعیاد ۳۸ درصد، میلاد دیگر معصومین ۱۰ درصد، میلاد غیرمعصومین چهار درصد، و سایر مناسبت‌ها یک درصد از کل ارزش خبری آیین‌های شادمانه را در اختیار دارند. مشاهده می‌شود که در مقایسه با نمودار فراوانی، اعیاد و میلاد دیگر معصومین با کمی افزایش سهم، و میلاد معصومین خاص و غیرمعصومین با کاهش دو درصدی سهم خود در بازنمایی مواجه هستند.

نمودار شماره (۵). سیر صدساله فراوانی و ارزش خبری بازنمایی آیین‌های شادمانه

نمودار بالا سیر تغییرات فراوانی و وزن اخبار شادمانه در صد سال گذشته را نشان می‌دهد (لازم به یادآوری است که در این نمودار، خط فراوانی، اعداد حقیقی (مجموع تعداد اخبار) را نشان می‌دهد و خط ارزش، نمایانگر وزن خبری مطالب است که عددی قراردادی و حاصل احتساب ضرایبی است که در جدول شماره ۵ آمده است). مشاهده می‌شود که به‌طور کلی در این صدسال، فراوانی و ارزش اخبار آیین‌های شادمانه رو به رشد بوده است. چهار دهه پایانی این قرن (که هم‌زمان هستند با استقرار نظام جمهوری اسلامی) بیشترین فراوانی و ارزش خبری را به خود اختصاص داده است که نقطه اوج آن دهه ۷۰ است. از این دهه به بعد شاهد کاهش اخبار آیین‌های شادمانه هستیم. این کاهش ابتدا با شیبی تند در ارزش خبری خود را نشان می‌دهد (دهه ۸۰) و سپس از لحاظ فراوانی نیز (در دهه ۹۰) از بازنمایی اخبار شادمانه در روزنامه حجم زیادی کاسته می‌شود (این امر همان‌طور که در ادامه خواهد آمد، هم‌زمان است با افزایش شدید اخبار مناسک سوگوارانه).

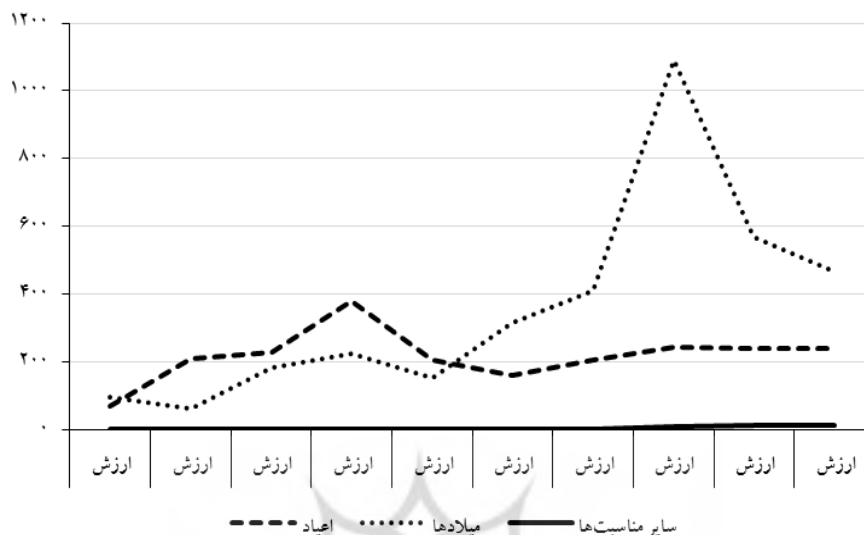
برای به‌دست آوردن تحولات مناسب‌های شادمانه به تفکیک انواع آن (عید، میلاد و سایر)، نمودارهای زیر کمک‌کننده خواهد بود:

نمودار شماره (۶). سیر فراوانی انواع آیین‌های شادمانه در صد سال

مشاهده می‌شود که از دهه ۵۰ به بعد (هم‌زمان با آغاز حاکمیت جمهوری اسلامی) رشد شدید بازنمایی دین‌ورزی شادمانه «میلادمحور» رخ می‌دهد و افزایش قدرتمند اخبار دینی در این دوران، تغییر چندانی در تعداد خبرهای مربوط به اعیاد ایجاد نمی‌کند بلکه بیشترین تأثیر را بر میلادها می‌گذارد. در واقع میلادها که در نیمه اول سده (هم‌زمان با حاکمیت نظام پهلوی) همواره حجم کمتری از اخبار را به نسبت اعیاد به خود اختصاص می‌داده‌اند،^۱ در نیمه دوم این قرن سلطه کاملی بر اخبار مناسبتی شادمانه پیدا می‌کنند. برخلاف میلادها، بازنمایی اعیاد در روزنامه طی این سده حالتی تقریباً ثابت داشته است. سال‌های پایانی قرن با محوریت دهه ۱۳۸۰، به میزان ناچیزی «سایر مناسبت‌ها»ی شادمانه را به مسیر صدساله خبرهای دینی روزنامه افزوده‌اند که در قاعده نمودار محسوس می‌شود. در اینجا نیز مانند نمودار پیشین، سقوط فراوانی اخبار شادمانه در دهه پایانی (۹۰) از نقطه اوج خود (دو دهه ۷۰ و ۸۰) به چشم می‌خورد. از لحاظ ارزش خبری نیز همین روند را در نمودار زیر مشاهده می‌کنیم:

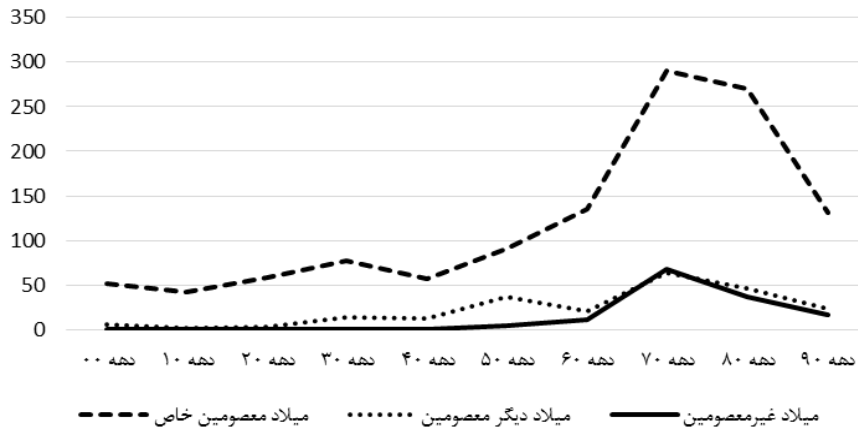
۱. با چشم‌پوشی از دهه نخستین.

نمودار شماره (۷). سیر ارزش خبری انواع آیین‌های شادمانه در صد سال

مشاهده می‌شود که ارزش خبری آیین‌های شادمانه بازنمایی شده در روزنامه نیز در مجموع همان مسیری را طی کرده‌اند که فراوانی آن‌ها در این صد سال رفته است. با این تفاوت که اوج ارزش بازنمایی اعیاد اسلامی در نیمه نخست سده (دهه ۳۰) رخ می‌دهد و پس از دهه پنجاه و استقرار حکومت اسلامی، روند یکسان و کم‌تغییری را طی می‌کند که هیچ‌گاه به دوران اوج نمی‌رسد. این در حالی است که میلادها برعکس اعیاد، بیشترین تغییرات را داشته‌اند و روند روبه‌رشدشان در بازنمایی، از نیمه دوم سده شدت بیشتری می‌یابد (هرچند در دو دهه پایانی به میزان زیادی از ارزش آن کاسته می‌شود). وزن پایین و حداقلی «سایر مناسبت‌ها» نیز خط سیر آن را کاملاً به صفر و خط مبدأ نزدیک کرده است.

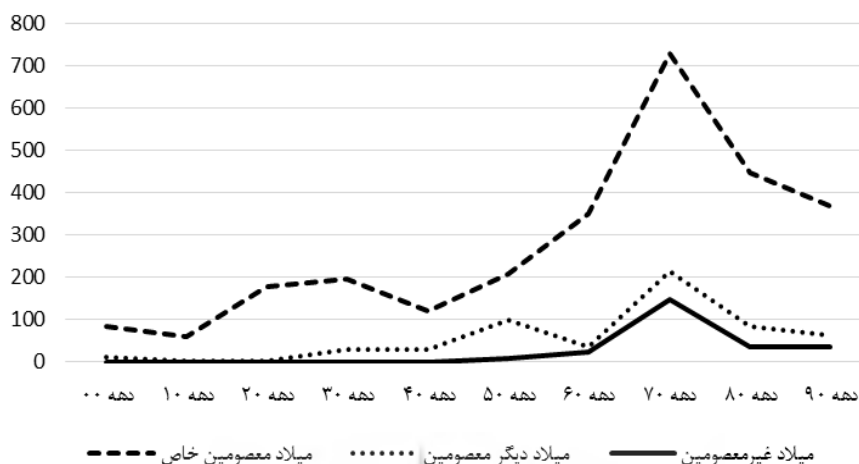
از آنجاکه خط سیر میلادها در دو نمودار بالا تجمیع شده میلاد معصومین و غیرمعصومین است، برای داشتن نگاهی جزئی‌تر و تفکیک‌شده، بهتر است با جداسازی پنج میلاد پرفراوانی (مانند تفکیک انجام‌شده در نمودار شماره ۳) سیر تحول میلادها به صورت زیر ارائه شود:

نمودار شماره (۸). سیر فراوانی سه نوع میلاد در صد سال

مشاهده می‌شود که از نیمه دوم سده (هم‌زمان با استقرار جمهوری اسلامی)، هر سه نوع میلاد با افزایش همراه هستند که در دهه ۷۰ و ۸۰ به اوج خود می‌رسند (که بیشترین رشد نیز متعلق به میلاد «معصومین خاص» است). هرچند این صعود در پایان سده تا حدی افول می‌یابد، باین‌حال نیمه دوم این قرن را از جهت فراوانی میلادها از نیمه نخست آن کاملاً متمایز می‌سازد. طبق نمودار، از دهه‌های اولیه شاهد نمود حد اقلی میلاد «دیگر معصومین» در روزنامه هستیم، اما میلاد «غیر معصومین» از دهه ۶۰ به بعد است که حضور محسوسی در روزنامه پیدا می‌کند.

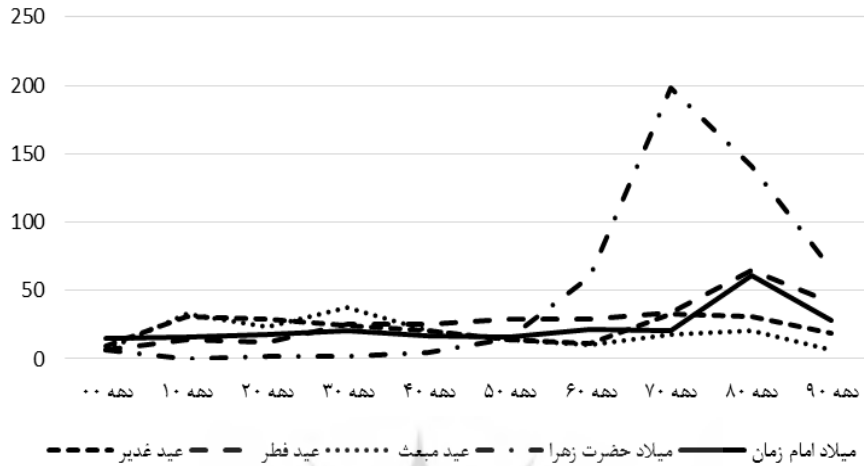
از نظر ارزش خبری نیز وضعیت، همان‌طور که در نمودار زیر آمده است، در مجموع مشابه است؛ با این تفاوت که ارزش خبری میلاد غیر معصومین در دو دهه پایانی، ثابت مانده است.

نمودار شماره (۹). سیر ارزش خبری سه نوع میلاذ در صد سال

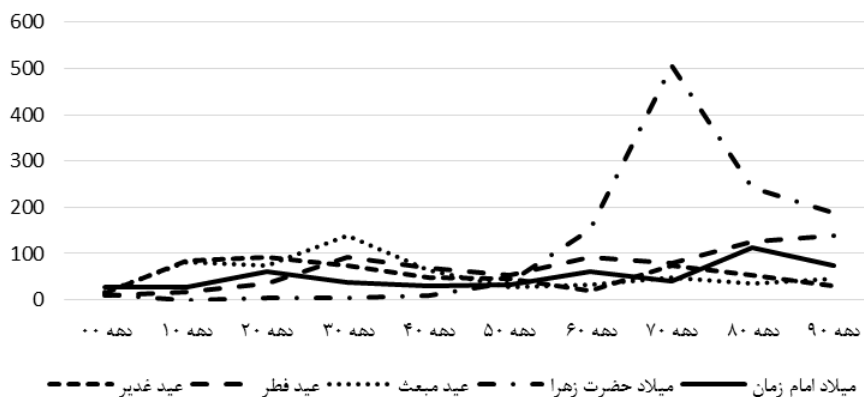
از دو نمودار بالا برمی‌آید که به‌طور کلی در نیمه دوم سده است که بازنمایی میلاذها به‌طور کلی (معصومین و غیر معصومین) در روزنامه رشد زیادی پیدا می‌کنند (چه از لحاظ فراوانی چه از لحاظ ارزش خبری). نکته مشهود دیگر در این دو نمودار، فاصله‌ای است که میان فراوانی و ارزش خبری میلاذ «معصومین خاص» و دیگر میلاذها وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که میلاذ «دیگر معصومین» و «غیر معصومین» در فاصله‌ای قابل توجه از آن، در جایگاهی تقریباً یکسان و هم‌ارز، و نزدیک به یکدیگر قرار می‌گیرند؛ هرچند همواره میلاذ غیر معصومین ارزش خبری کمتری داشته است. مانند نمودار پیشین، دهه ۷۰ نقطه اوج ارزش خبری در بازنمایی اخبار ولادت‌هاست.

با نگاهی دوباره به جدول شماره ۷، رتبه اول تا چهارم پرخبرترین و باارزش‌ترین آیین، به پنج مناسبت میلاذ حضرت زهرا، میلاذ امام زمان، عید فطر، عید غدیر و عید مبعث تعلق می‌گیرد. در نمودارهای زیر، سیر تحول آن‌ها به‌عنوان مهم‌ترین نمونه از مناسبت‌های شادمانه نمایش داده شده است:

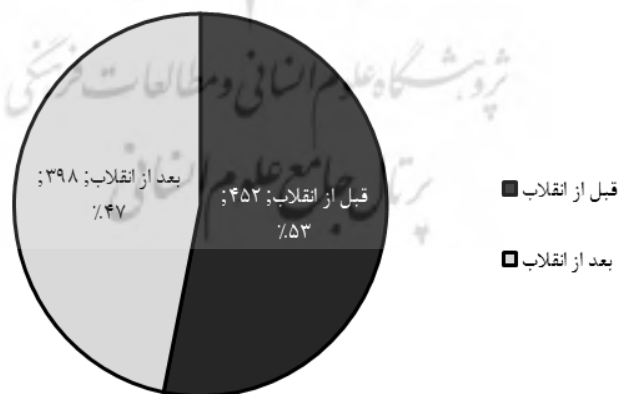
نمودار شماره (۱۰). سیر فراوانی پُر خیرترین و باارزش‌ترین آیین‌های شادمانه

مشاهده می‌شود که میلاد حضرت زهرا به‌عنوان پرخبرترین مناسب‌ترین شادمانه، بیشترین تحول را داشته است؛ یعنی در نیمه نخست این قرن با حداقل فراوانی به خط مبدأ چسبیده است اما از دهه ۵۰ به بعد، رشد صعودی آن آغاز می‌شود؛ به گونه‌ای که در دهه‌های پس از انقلاب اسلامی، با فاصله‌ای قابل توجه از دیگر آیین‌ها، بیشترین اخبار را به خود اختصاص می‌دهد. چهار مناسب‌ترین دیگر روند کم‌فرازونشیبی را به نسبت طی کرده‌اند و نکته قابل توجه نزول تمامی آن‌ها در دهه پایانی است. از نکات قابل توجه در نمودار زیر، نزولی نشدن بازنمایی عید فطر در دهه پایانی است. از لحاظ ارزش خبری نیز شرایط در مجموع مشابه است که در نمودار زیر مشاهده می‌کنید:

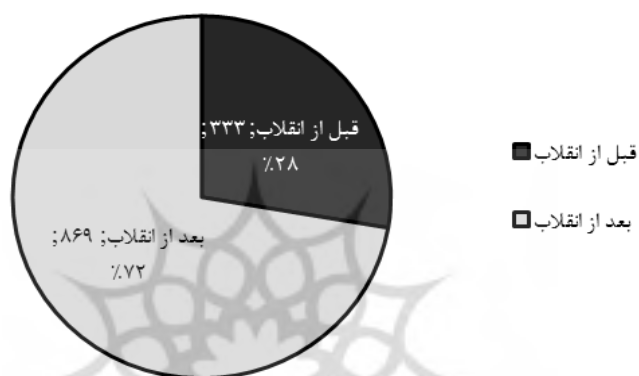
نمودار شماره (۱۱). سیر ارزش خبری آیین‌های برتر شادمانه (پرخبرترین و باارزش‌ترین)

تا بدین جا انواع پنج‌گانه مناسبت‌های شادمانه (اعیاد، میلاد معصومین خاص، میلاد دیگر معصومین، میلاد غیرمعصومین و سایر مناسبت‌ها) به همراه شاخص‌ترین نمونه‌ها، از نظر فراوانی و ارزش خبری به صورت ایستا (صدساله) و پویا (سیر دهه‌ای) بررسی شدند. سیر دهه‌ای نشان داد در اکثر این پنج دسته، تفاوت بزرگی میان نیمه نخست سده با نیمه دوم آن وجود دارد. بر این اساس، با معیار قراردادن ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، داده‌های به‌دست آمده به دو نیمه پیش و پس از انقلاب تقسیم می‌شوند. در ادامه با چنین مبنایی سهم هر کدام از این دو دوره از اخبار شادمانه، به تفکیک نوع مناسبت بررسی خواهد شد.

نمودار شماره (۱۲). سهم فراوانی بازنمایی اعیاد در قبل و بعد از انقلاب

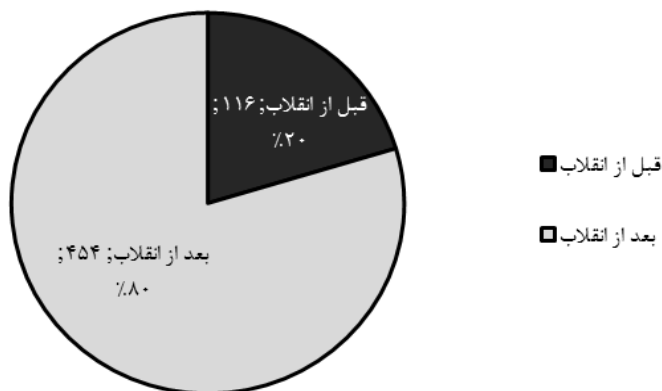
اعیاد در دوران پیش از انقلاب بازنمایی پُررنگ‌تری نسبت به بعد از انقلاب داشته‌اند و حجم بیشتری از این آیین‌ها در روزنامه پیش از این رخداد بازتاب یافته است (۵۳ درصد در مقابل ۴۷ درصد). این تفاوت از نظر ارزش خبری بیشتر هم می‌شود و این نسبت به ۵۵ درصد ارزش خبری در قبل از انقلاب در مقابل ۴۵ درصد بعد از آن می‌رسد. این نسبت اما در بازنمایی ولادت‌ها به کلی تغییر می‌کند که در نمودار زیر مشاهده می‌کنید:

نمودار شماره (۱۳). سهم فراوانی بازنمایی میلاد معصومین خاص در قبل و بعد از انقلاب

مشاهده می‌شود که برخلاف اعیاد، دربارهٔ معصومین خاص، اکثریت اخبار (۷۲ درصد) در دوران بعد از انقلاب به چاپ رسیده است و تنها ۲۸ درصد بازنمایی میلاد معصومین خاص به روزنامه‌های پیش از آن اختصاص دارد. از جهت ارزش خبری نیز به همین شیوه این نسبت با تفاوتی اندک، ۷۳ به ۲۷ است. *مطالعات فرهنگی*

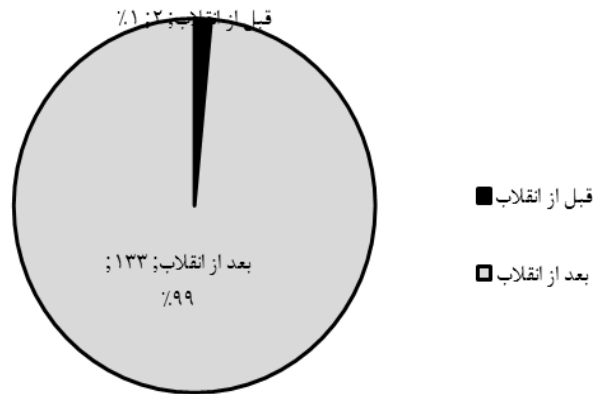
میلاد دیگر معصومین نیز در بازنمایی، شرایط مشابهی دارد؛ در واقع ۷۵ درصد اخبار آن (۱۶۷ خبر) در دوران پس از انقلاب و صرفاً یک‌چهارم باقی‌مانده (۵۶ خبر) در بازهٔ سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۷ به چاپ رسیده‌اند. این برتری در جنبه ارزش خبری قاطع‌تر است که در نمودار زیر مشاهده می‌شود:

نمودار شماره (۱۴). سهم ارزش خبری بازنمایی میلاد دیگر معصومین در قبل و بعد از انقلاب

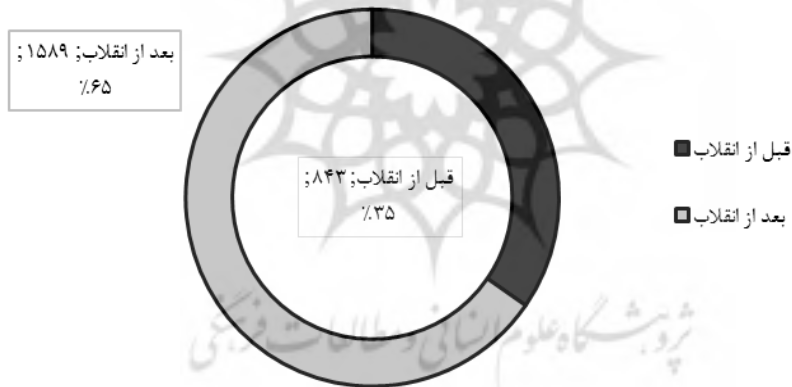
براساس این نمودار، ۸۰ درصد ارزش خبری میلاد دیگر معصومین اختصاص به سه‌چهارم حجم اخبار داشته است و ۲۰ درصد وزن خبری آن، مربوط به دوران پیش از انقلاب است. در واقع باید گفت در دوران جمهوری اسلامی، اخبار مربوط به میلاد دیگر معصومین، با حجمی بیشتر و بیش‌ازپیش در صفحات اول روزنامه به چاپ رسیده‌اند. در همین دوران است که بزرگداشت بسیاری از میلادها جایگاهی ویژه و رسمی در تقویم پیدا می‌کند.^۱ برتری دوران بعد از انقلاب، در بازنمایی میلاد «غیرمعصومین» و «سایر مناسبت‌ها» به اوج خود می‌رسد. باید گفت تمامی (۱۰۰ درصد) اخبار دسته دوم (سایر مناسبت‌ها مانند سالروز ازدواج پیامبر یا امام علی) پس از انقلاب به چاپ رسیده‌اند. ۹۹ درصد اخبار میلاد غیرمعصومین نیز مختص به همین دوران است و تنها یک درصد از خبرهای آن، در دوران پیش از انقلاب بازنمایی شده است که در نمودار زیر مشاهده می‌شود:^۲

۱. مثلاً میلاد امام حسین به روز پاسدار تبدیل می‌شود، میلاد امام رضا به دهه کرامت، میلاد حضرت زهرا به روز مادر و مانند آن.
۲. از نظر ارزش خبری نیز وضعیت چنین بوده و همین نسبت ۹۹ به ۱ برقرار است؛ از این رو به دلیل جلوگیری از تکرار، از رسم نمودار آن مانند موارد پیشین خودداری شد. میلاد بسیاری از غیرمعصومین نیز در بعد از انقلاب جایگاهی رسمی در تقویم پیدا می‌کند و این امر را باید در بازنمایی اخبار مؤثر دانست. مثلاً تبدیل شدن میلاد حضرت عباس به روز جانباز، میلاد حضرت علی‌اکبر به روز جوان، میلاد حضرت معصومه به روز دختر، میلاد ام‌البنین به روز مادران مفقودین و رزمندگان و غیره را در این دوران بسیار شاهد هستیم.

نمودار شماره (۱۵). سهم فراوانی میلاد غیر معصومین در قبل و بعد از انقلاب

حاصل تجمیع داده‌های بالا، سهم کل اخبار شادمانه را در این دو دوره عیان می‌سازد که در نمودار زیر آمده است:

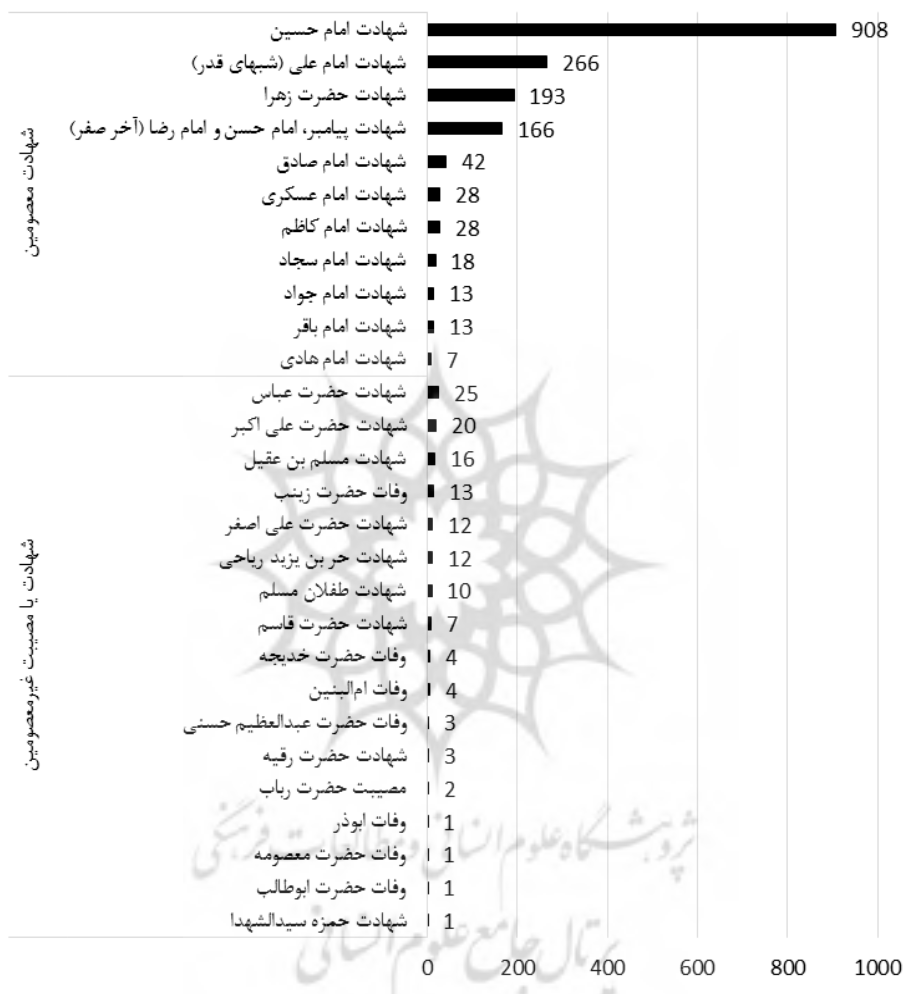

نمودار شماره (۱۶). سهم فراوانی کل اخبار شادمانه در پیش و پس از انقلاب

به‌طورکلی، ۳۵ درصد از کل اخبار آیین‌های شادمانه در روزنامه‌های پیش از انقلاب به چاپ رسیده‌اند و ۶۵ درصد باقی‌مانده، در بازه ۴۲ ساله پس از آن منتشر شده‌اند. از نظر ارزش خبری نیز با یک درصد اختلاف، سهم دوره اول سده ۳۶ درصد، و سهم دوران بعد از انقلاب، ۶۴ درصد است.

۲-۴. مناسبت‌های سوگوارانه

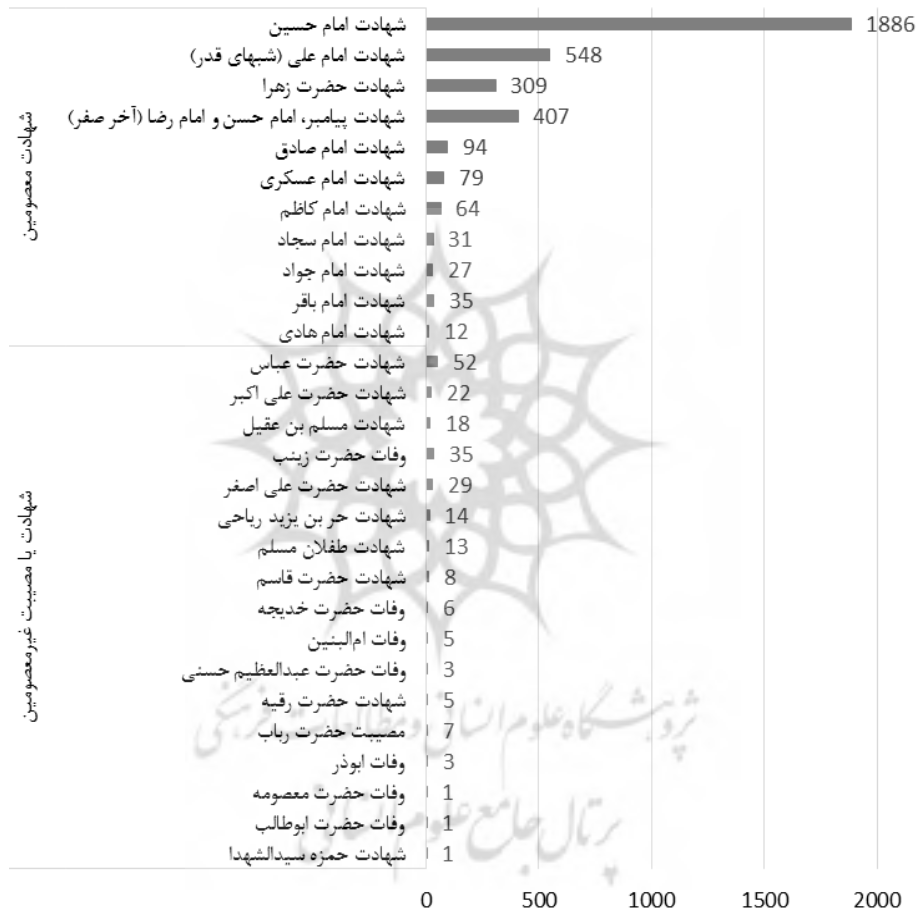
نمودار زیر فراوانی کل موضوعات خبری سوگوارانه را در این صد سال نشان می‌دهد:

نمودار شماره (۱۷). فراوانی اخبار آیین‌های سوگوارانه در صد سال

مشاهده می‌شود که شهادت امام حسین با ۹۰۸ خبر، با اختلاف، بیشترین فراوانی اخبار را به خود اختصاص داده است (نیمی از کل اخبار سوگوارانه). پس از آن شهادت امام علی (شب‌های قدر) با ۲۶۶ خبر قرار دارد. در میان غیر معصومین نیز آیین‌های مختص به

شهادت حضرت عباس با ۲۵ خبر رتبه اول و پس از آن اخبار مناسک معطوف به حضرت علی اکبر با ۲۰ خبر رتبه دوم را دارد. در میان معصومین، شهادت امام جواد، امام باقر و امام هادی کمترین میزان بازنمایی اخبار را در صفحات روزنامه طی این صد سال داشته‌اند. از لحاظ ارزش خبری نیز وضعیت مناسبت‌ها به صورت زیر است.

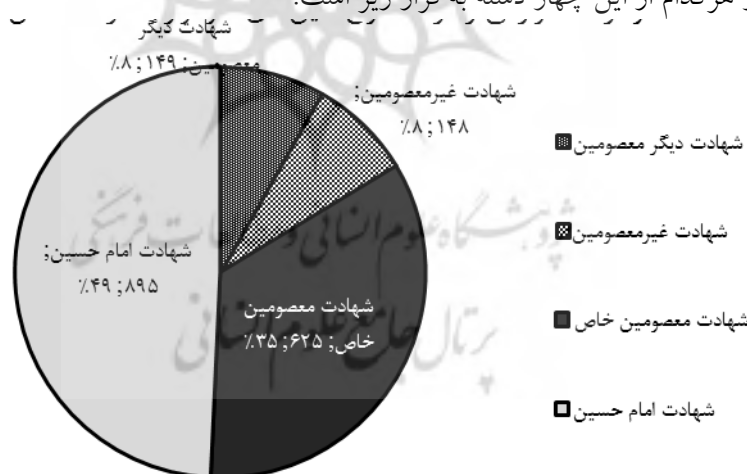

نمودار شماره (۱۸). ارزش (وزن) اخبار آیین‌های سوگوارانه در صد سال

از نظر ارزش خبری شاهد برخی تغییرات در نمودار هستیم. در میان معصومین، مناسبت آخر صفر با وزن ۴۰۷، برخلاف نمودار فراوانی بالاتر از شهادت حضرت زهرا قرار گرفته

است. شهادت امام باقر نیز که در کف فراوانی اخبار قرار داشت، از نظر ارزش خبری با صعود همراه بوده است. همچنین رحلت حضرت زینب به رتبه دوم بازنمایی مصیبت غیرمعصومین رسیده است. کمترین بازنمایی در شهادت معصومین مختص به شهادت امام هادی، امام جواد و امام سجاد است.

بر اساس دو نمودار بالا شاخص‌ترین آیین‌های سوگوارانه قرن، معطوف به چهار مناسبت شهادت امام حسین، شهادت امام علی (شب‌های قدر)، آخر صفر (شهادت پیامبر، امام حسن و امام رضا) و شهادت حضرت زهرا بوده‌اند. از آنجاکه فاصله نخستین مناسبت (شهادت امام حسین) از دیگر مناسبت‌ها، چه در فراوانی و چه در ارزش خبری بسیار زیاد و چشمگیر است، برای حفظ دقت بیشتر در توصیفاتی که در ادامه می‌آید، نیاز است تا مستقل و جداگانه مورد بررسی قرار گیرد. بر این اساس با قراردادن سه مناسبت بعدی در یک دسته، به‌طور کلی با چهار شاخه از مناسبت‌های سوگوارانه طرف هستیم: شهادت و مصیبت «امام حسین»، «معصومین خاص» (امام علی، پیامبر، امام حسن و امام رضا (آخر صفر)، حضرت زهرا)، «دیگر معصومین»^۱ و «غیرمعصومین». بر این اساس، فراوانی اخبار هر کدام از این چهار دسته به قرار زیر است.

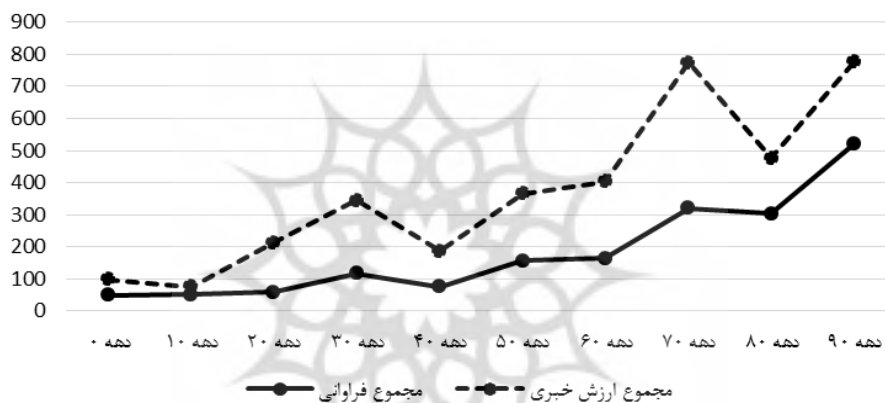
نمودار شماره (۱۹). فراوانی و درصد انواع آیین‌های سوگوارانه در صد سال

۱. امام سجاد، امام باقر، امام صادق، امام کاظم، امام جواد، امام هادی و امام حسن عسکری.

در کل این صد سال، تقریباً نیمی از اخبار مناسبت‌های سوگوارانه روزنامه، به شهادت امام حسین اختصاص داشته است. بعد از آن شهادت «معصومین خاص» با ۳۵ درصد قرار دارد، «دیگر معصومین»، هم‌رده و مساوی با «غیر معصومین»، هرکدام هشت درصد از اخبار آیینی سوگ‌محور را به خود اختصاص داده‌اند.^۱

۴-۲-۱. سیر تحولات بازنمایی آیین‌های سوگوارانه

به‌طور کلی باید گفت آیین‌های سوگوارانه، طی سده، روند روبه‌رشدی داشته است که سیر تحولات فراوانی و ارزش خبری آن در نمودار زیر مشاهده می‌شود:

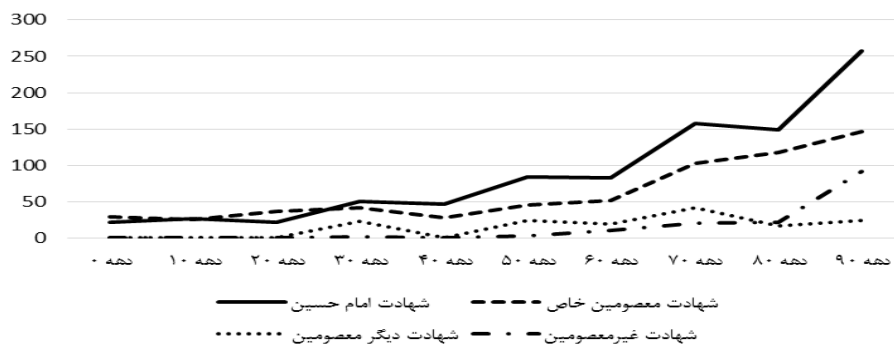
نمودار شماره (۲۰). سیر صدساله فراوانی و ارزش خبری بازنمایی آیین‌های سوگوارانه

مشاهده می‌شود که سیر صعودی بازنمایی مناسک سوگ‌محور، پس از دهه ۵۰ و ۶۰ (دهه‌هایی با رخداد‌های انقلاب و جنگ هشت‌ساله) شیب تندتری را تجربه می‌کند و رشد شدیدتری دارد که نقاط اوج آن دو دهه ۷۰ و ۹۰ هستند و از نظر فراوانی و ارزش خبری^۲ بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. نمودار زیر این سیر تحول را به تفکیک دسته‌های مختلف آیینی نمایش می‌دهد:

۱. از جهت ارزش خبری، با تفاوتی یک‌درصدی، سهم هرکدام از گروه‌ها بدین صورت است: شهادت امام حسین

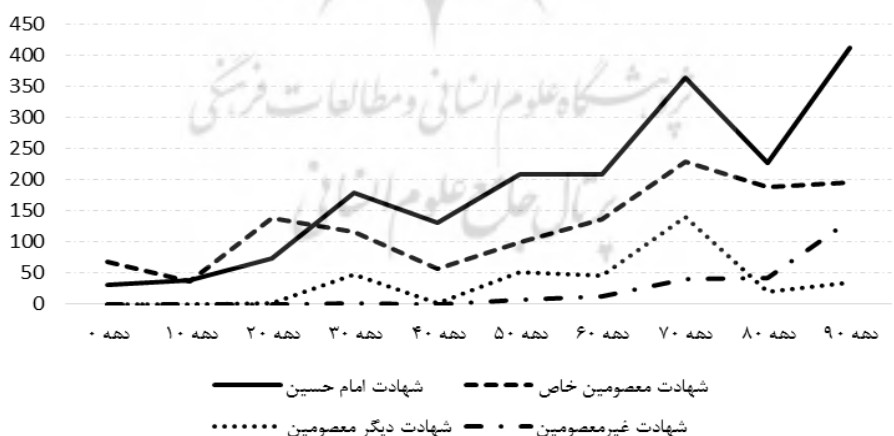
۵۰ درصد، معصومین خاص ۳۴ درصد، دیگر معصومین ۹ درصد و غیر معصومین ۷ درصد.

۲. یادآوری می‌شود که در این نمودار خط فراوانی بازنماینده اعداد حقیقی و خط ارزش خبری نمایشگر ضرایب وزنی است که عددی اعتباری است.

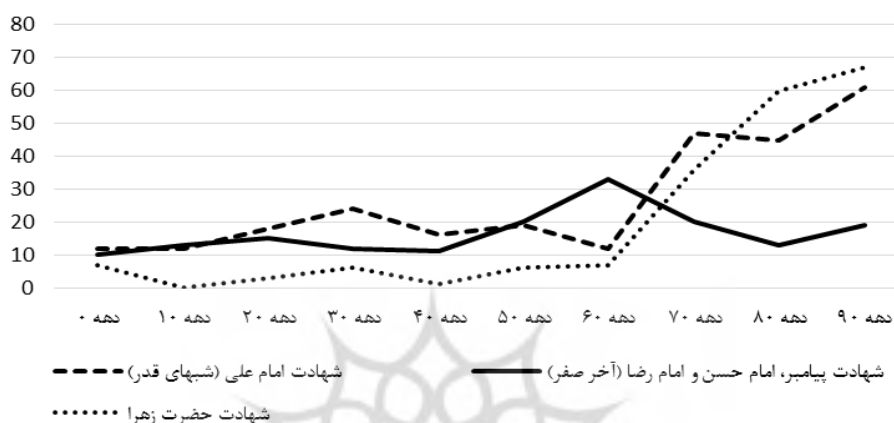
نمودار شماره (۲۱). سیر فرآوانی انواع آیین‌های سوگوارانه در صد سال

به غیر از سه دهه اول، شهادت امام حسین همواره بیشترین تعداد خبر را به خود اختصاص داده و بیشترین میزان رشد را از دهه ۶۰ تا ۹۰ تجربه کرده است. شهادت «معصومین خاص» نیز در رده بعدی، همواره با رشد همراه بوده است که از دهه ۶۰ به بعد شدت بیشتری می‌یابد. بازنمایی شهادت «سایر معصومین» گرچه از دهه ۳۰ آغاز شده اما بیشترین حجم اخبار آن در نیمه دوم سده انتشار یافته است. شهادت «غیرمعصومین» که در نیمه نخست سده بازنمایی کم و نزدیک به هیچ داشته است، در نیمه دوم شروع به ظهوری صعودی می‌کند که در دهه ۹۰ این بازنمایی به اوج خودش می‌رسد. از لحاظ ارزش خبری نیز سیر بازنمایی اخبار روند مشابهی را طی می‌کند که در نمودار زیر شاهد هستید:

نمودار شماره (۲۲). سیر ارزش خبری انواع آیین‌های سوگوارانه در صد سال

اما در زمینه سیر تغییرات شهادت «معصومین خاص» (امام علی، حضرت زهرا و آخر صفر) - که پس از شهادت امام حسین پُرخبَرترین موضوع مناسک سوگ‌محور هستند - به تفکیک، اجزای تشکیل‌دهنده به قرار زیر است:

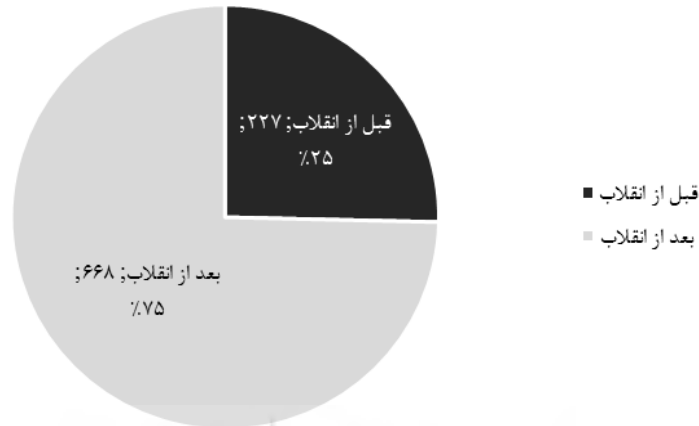

نمودار شماره (۲۳). سیر فراوانی شهادت معصومین خاص در صد سال

مشاهده می‌شود که بازنمایی مناسبت آخر صفر در روزنامه، به غیر از دهه ۶۰ که بیشترین فراوانی را دارد، روند تقریباً یکسانی را در طول سده طی کرده است. برخلاف آن، شهادت امام علی و حضرت فاطمه، سیر کلی صعودی داشته‌اند. بیشترین تغییر را نیز باید به شهادت حضرت زهرا نسبت داد، چراکه از نیمه نخست سده، با بازنمایی حداقلی و ناچیز، مسیری را طی می‌کند که در دو دهه پایانی، بیشترین تعداد اخبار را به خود اختصاص می‌دهد.^۱ نکته قابل توجه در سه دهه پایانی، رشد بازنمایی این دو مناسبت در عین نزول، بازنمایی مناسبت «آخر صفر» است.

به مانند بخش شادمانه، اخبار سوگوارانه قرن را نیز می‌توان با محور قراردادن ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، به دو قسمت تقسیم کرد. بر این اساس، در ادامه به سهم هر کدام از این دو دوره به تفکیک نوع مناسبت پرداخته می‌شود.

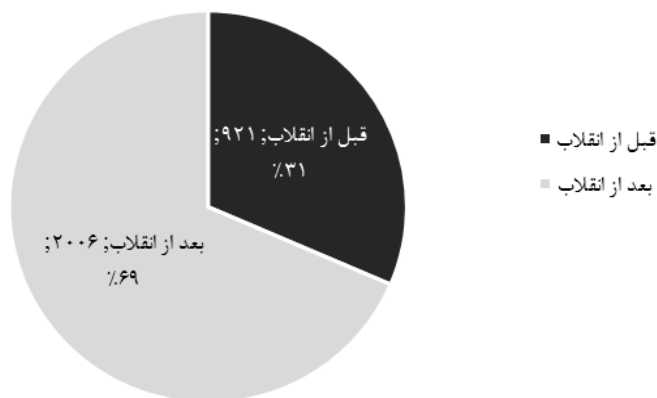
۱. می‌توان رسمیت‌یافتن تعطیلی شهادت حضرت زهرا در دهه ۸۰ را از عوامل افزایش بازنمایی این مناسبت در این دوران درک کرد. به‌طورکلی در بعد از انقلاب شاهد رسمیت‌یافتن شهادت معصومین در تقویم و اختصاص دادن روزهای تعطیل به تعدادی از آنان بوده‌ایم.

نمودار شماره (۲۴). سهم فراوانی بازنمایی شهادت امام حسین در پیش و پس از انقلاب

مشاهده می‌شود که سه‌چهارم اخبار «شهادت امام حسین» در دوران پس از انقلاب به چاپ رسیده‌اند، اما از نظر ارزش خبری، دوران پیش از انقلاب سهمی بیشتر از یک‌چهارم را به خود اختصاص می‌دهد و ۳۳ درصد ارزش خبری این آیین را شامل می‌شود و ۶۷ درصد باقی‌مانده، مربوط به وزن اخبار دوران پس از انقلاب است.

شهادت و مصیبت «معصومین خاص» نیز از نظر فراوانی، در نسبتی مشابه، ۲۴ درصد اخبارشان در پیش از انقلاب و ۷۶ درصد آن پس از انقلاب به چاپ رسیده است، اما مانند شهادت امام حسین، سهم ارزش خبری پیش از انقلاب، چیزی بیش از یک‌چهارم است و ۳۱ درصد وزن اخبار سوگ معصومین خاص را شامل می‌شود؛ و ۶۹ درصد باقی‌مانده مربوط به دوران پس از انقلاب است که نمودار آن را در زیر مشاهده می‌کنید:

نمودار شماره (۲۵). سهم ارزش (وزن) بازنمایی شهادت معصومین خاص در پیش و پس از انقلاب
 درباره آیین‌های معطوف به شهادت و مصیبت «دیگر معصومین» نیز باید بیان کرد که از نظر فراوانی، در نسبتی نزدیک با دو دسته پیشین، ۲۶ درصد اخبار آن در پیش از انقلاب و ۷۴ درصد در روزنامه‌های پس از انقلاب به چاپ رسیده است، اما از جهت ارزش خبری، سهم دوران پس از انقلاب چیزی حدود ۸۰ درصد است که در نمودار زیر مشاهده می‌شود:

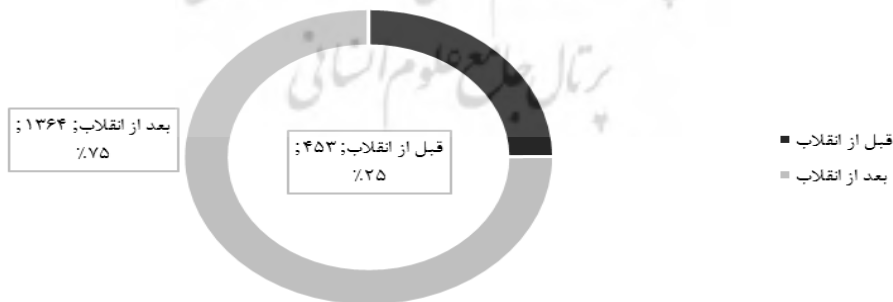
نمودار شماره (۲۶). سهم ارزش (وزن) خبری شهادت دیگر معصومین در قبل و بعد از انقلاب
 مشاهده می‌شود که بازنمایی شهادت «دیگر معصومین» در روزنامه‌های قبل از انقلاب،

در مجموع ۲۱ درصد ارزش خبری کل این موضوع را شامل می‌شود. در حالی که سهم دوران پس از انقلاب، از مجموع وزن این بازنمایی ۷۹ درصد است. در نهایت در زمینه بازنمایی شهادت «غیر معصومین»، همان‌طور که در نمودار زیر مشاهده می‌شود، باید گفت روزنامه‌های دوران پس از انقلاب، تقریباً تمام اخبار این دسته را به خود اختصاص داده‌اند:

نمودار شماره (۲۷). سهم ارزش (وزن) خبری شهادت غیر معصومین در قبل و بعد از انقلاب

بر اساس داده‌ها، ۹۹ درصد از اخبار مناسب حول شهادت غیر معصومین در روزنامه‌های پس از انقلاب به چاپ رسیده‌اند و سهم پیش از انقلاب در این دسته بسیار ناچیز است. درباره ارزش خبری نیز چنین نسبتی برقرار است. در آخر، حاصل تجمیع داده‌های بالا که سهم کل اخبار سوگوارانه را در دوران پیش و پس از انقلاب معین می‌کند، در نمودار زیر آمده است:

نمودار شماره (۲۸). سهم فراوانی کل اخبار سوگوارانه در قبل و بعد از انقلاب

به‌طور کلی، ۲۵ درصد از اخبار آیین‌های سوگوارانه در قبل از انقلاب و ۷۵ درصد در بعد از انقلاب بازنمایی شده‌اند. یک‌چهارم اخبار (دوران پیش از انقلاب)، روی هم رفته ۳۱ درصد ارزش خبری را در بازنمایی دارند و وزن سه‌چهارم باقی مانده از اخبار (دوران پس از انقلاب)، ۶۹ درصد از کل ارزش خبری مناسبت‌های سوگوارانه را شامل می‌شود.

نتیجه‌گیری

آیین‌های دینی را می‌توان براساس مناسبت‌هایشان به دو دسته کلان سوگوارانه و شادمانه تقسیم کرد.^۱ براین اساس، اخبار بازنمایی شده از این آیین‌ها در روزنامه‌های صد سال اخیر ایران (با تأکید بر روزنامه اطلاعات و شهر تهران) جمع‌آوری شدند که به توصیف‌شان پرداخته شد. جدول زیر فراوانی کل و درصد اخبار این دو نوع مناسبت را به تفکیک دهه نشان می‌دهد:

جدول شماره (۸). فراوانی و درصد (سه‌م) مجموع اخبار شادمانه و سوگوارانه در صد سال

جمع درصد	جمع فراوانی سده	دهه ۹۰		دهه ۸۰		دهه ۷۰		دهه ۶۰		دهه ۵۰		دهه ۴۰		دهه ۳۰		دهه ۲۰		دهه ۱۰		دهه ۰۰		بازه زمانی		
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی			
۵۷/۲	۲۴۳۲	۳۲/۵	۱۳۹۰	۲۵/۱	۱۳۹۹	۴۹/۷	۱۳۸۰	۶۲/۲	۱۳۷۰	۵۲/۸	۱۳۶۰	۵۸/۷	۱۳۵۰	۶۶/۵۲	۱۳۴۰	۰/۶۳	۱۳۳۰	۶۹/۵	۱۳۲۰	۱۳/۲	۱۳۱۰	۱۳۹	۱۳۰۰	جمع اخبار شادمانه
۴۲/۸	۱۸۱۷	۶۷/۵	۱۳۹۰	۵۲/۱	۱۳۹۹	۳۰/۴	۱۳۸۰	۳۷/۸	۱۳۷۰	۳۲/۱	۱۳۶۰	۴۱/۳	۱۳۵۰	۷/۵	۱۳۴۰	۰/۳۷	۱۳۳۰	۳۰/۵	۱۳۲۰	۲۶/۸	۱۳۱۰	۵۱	۱۳۰۰	جمع اخبار سوگوارانه
۱۰۰	۴۲۴۹	۱۰۰	۱۳۹۰	۷۷/۲	۱۳۹۹	۸۰/۱	۱۳۸۰	۱۰۰	۱۳۷۰	۸۴/۹	۱۳۶۰	۳۹/۷	۱۳۵۰	۱۰۰	۱۳۴۰	۳۱/۶	۱۳۳۰	۱۰۰	۱۳۲۰	۱۹۰	۱۳۱۰	۱۰۰	۱۳۰۰	جمع کل

براساس جدول بالا، به‌طور کلی ۴۲۴۹ خبر، بازنماینده آیین‌های دینی برپاشده در شهر

۱. با کنارگذاشتن دسته کوچکی از مناسبت‌هایی که بالذات عاطفه سرور انگیز یا سوگ‌محور ندارند، مانند روز عرفه و ایام اعتکاف در اسلام.

تهران طی قرن اخیر بوده‌اند که از این میان ۲۴۳۲ خبر، مناسک شادمانه را در روزنامه بازنمایی کرده‌اند، و ۱۸۱۷ خبر نیز به آیین‌های سوگوارانه پرداخته‌اند. به غیر از دهه ۱۳۹۰، همواره در طول این سال‌ها، اخبار آیینی شادمانه سهم بیشتری از مناسبت‌های سوگوارانه را در صفحات روزنامه به خود اختصاص داده‌اند؛ به گونه‌ای که در پنج دهه نخستین این قرن (از ۱۳۰۰ تا پایان ۱۳۴۹) همواره بیشتر از ۶۳ درصد اخبار مناسبت‌های دینی، حول آیین‌های شادمانه می‌گشته‌اند. اوج آن نیز در دهه ۱۳۱۰ و با تصرف ۷۳ درصد از سهم اخبار آیینی رخ می‌دهد که هم‌زمان است با حاکمیت رضاشاه و غالب شدن رویکرد نفی‌کننده و بی‌تفاوت نسبت به سوگ دینی (که در کاهش ایام رسماً تعطیل عزاداری در آن دهه نیز خودش را نشان می‌دهد) و پروبال‌دادن به اعیاد اسلامی در اخبار روزنامه. تنها در دهه ۱۳۵۰ و ۶۰ است که برتری اخبار شادمانه به کمتر از ۶۰ درصد می‌رسد و مناسبت‌های سوگ‌محور بیش‌ازپیش خود را نشان می‌دهند؛ دهه‌هایی که در آن‌ها رخداد انقلاب اسلامی و جنگ هشت‌ساله به وقوع پیوسته است؛ دو دهه‌ای که «شهادت»، «عزای بر خون» و «سوگ حماسی» عناصری جدایی‌ناپذیر از حیات سیاسی - اجتماعی ایران را تشکیل می‌دهند. پس از این دو دهه، افزایش بازنمایی اخبار شادمانه هیچ‌گاه مانند قبل رخ نمی‌دهد (همواره کمتر از ۶۳ درصد)؛ به گونه‌ای که در نهایت در دهه پایانی، برتری کامل آیین‌های مرثیه‌ای بر مناسبت‌های سرورانگیز حاصل می‌شود؛ برتری‌ای که بیش از دو برابر اخبار دینی شادمانه منتشر شده را به مناسبت‌های حزن‌انگیز و سوگوار اختصاص می‌دهد (۳۲/۵ درصد شادمانه در مقابل ۶۷/۵ درصد سوگوارانه). در واقع پس از انقلاب اسلامی، روند بازنمایی اخبار سوگوارانه (و تا حدی شادمانه)، فراوانی بیشتری می‌یابد. در این دوره شاهد بازنمایی شهادت تمامی معصومین شیعه هستیم که هیچ سابقه‌ای از آن در دوره‌های پیشین یافت نشد. از همین زمان انقلاب است که رفته‌رفته بازنمایی شهادت غیرمعصومین نیز متعددتر و فراوان‌تر می‌شود و در رشد کل اخبار سوگوارانه به‌ویژه در دهه‌های پایانی، سهم می‌شود. گویی تأکید بر جنبه سوگوارانه دین و رشد نسبی این بُعد (دست‌کم در عرصه بازنمایی اخبار در روزنامه) پایان‌بخش روند انتشار اخبار مناسبتی در قرنی است که به‌تازگی به انتهایش رسیده و آغازگر دوران تازه‌ای است که پیش رو قرار دارد.

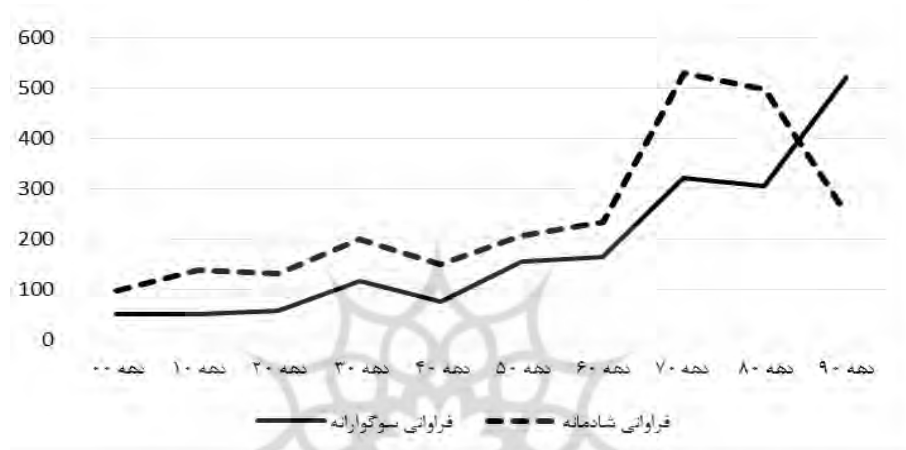
چنین نتیجه‌ای حاصل بررسی فراوانی اخبار شادمانه و سوگوارانه، فارغ از کیفیت انتشار، طول متن و حجم آن‌هاست؛ در صورتی که نتیجه‌گیری دقیق‌تر زمانی حاصل می‌شود که در بررسی اخبار به موارد یادشده نیز توجه شود. براین اساس به شکلی که در بخش روش تحقیق توضیح داده شد، مجموع وزن یا ارزش خبری داده‌های استخراج‌شده از روزنامه مشخص شد که در جدول زیر به تفکیک نوع مناسبت، سهم هرکدام از اخبار صد سال گذشته آورده شده است:

جدول شماره (۹). ارزش خبری و درصد (سهم) مجموع اخبار شادمانه و سوگوارانه در صدسال

بازه زمانی	جمع		جمع		جمع	
	ارزش	درصد	ارزش	درصد	ارزش	درصد
۱۳۰۰-۱۳۰۹	۱۶۶	۱۰۰	۶۲/۹	۱۰۰	۹۴۹۷	۱۰۰
۱۳۱۰-۱۳۱۹	۲۷۱	۱۰۰	۷۸/۳	۱۰۰	۳۴۶	۱۰۰
۱۳۲۰-۱۳۲۹	۴۰۹	۱۰۰	۶۰/۹	۱۰۰	۶۳۳	۱۰۰
۱۳۳۰-۱۳۳۹	۶۰۵	۱۰۰	۹۵/۷	۱۰۰	۹۴۹	۱۰۰
۱۳۴۰-۱۳۴۹	۶۳/۸	۱۰۰	۹۳/۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۳۵۰-۱۳۵۹	۳۵۵	۱۰۰	۵۵/۵	۱۰۰	۵۴۲	۱۰۰
۱۳۶۰-۱۳۶۹	۴۷۹	۱۰۰	۶۴/۵	۱۰۰	۸۴۵	۱۰۰
۱۳۷۰-۱۳۷۹	۶۰/۴	۱۰۰	۸/۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۳۸۰-۱۳۸۹	۱۳۴۲	۱۰۰	۱۸/۷	۱۰۰	۲۱۱۶	۱۰۰
۱۳۹۰-۱۳۹۹	۶۳/۳	۱۰۰	۳۹/۶	۱۰۰	۱۴۹۶	۱۰۰
۹۰ دهه	۴۸۱	۱۰۰	۵۱/۹	۱۰۰	۹۴۹۷	۱۰۰
جمع ارزش خبری شادمانه	۶۰/۹	۱۰۰	۵۷۸۲	۱۰۰		
جمع ارزش خبری سوگوارانه	۳۹/۱	۱۰۰	۳۷۱۵	۱۰۰		

براساس جدول شماره ۹، به‌طورکلی برتری مناسبت‌های شادمانه در طول این قرن و به‌ویژه در نیمه نخست آن و رشد نسبی مناسبت‌های سوگوارانه در سه دهه ۱۳۵۰، ۶۰ و ۹۰ به دست می‌آید. تنها نکته‌ای که می‌تواند این دو جدول را کمی از یکدیگر تمایز دهد، فاصله اندک ارزش خبری مناسبت‌های دهه ۹۰ به نسبت تعداد فراوانی آن‌هاست. در این دهه هرچند اخبار سوگوارانه بیش از دو برابر مناسبت‌های شادمانه انتشار یافته‌اند، اما میان ارزش خبری این دو شکافی با این عمق وجود ندارد (۴۸ درصد ارزش شادمانه در مقابل ۵۲ درصد ارزش سوگوارانه). گویی آیین‌های شادمانه گرچه به تعداد بسیار کمتری در این دهه پرداخته شده‌اند، اما وزن بازنمایی آن‌ها این کمبود را تا میزان قابل توجهی جبران

کرده است؛ هرچند نتیجه کلی یکسان باقی می‌ماند: افزایش قابل توجه بازنمایی آیین‌های مذهبی سوگوارانه در دهه پایانی سده معاصر. نمودار زیر روند تغییرات اخبار مناسبی (از نظر نوع، فراوانی و ارزش خبری) را در طول یک سده، ملموس‌تر و عینی‌تر می‌کند:

نمودار شماره (۲۹). سیر فراوانی بازنمایی آیین‌های شادمانه و سوگوارانه در صد سال

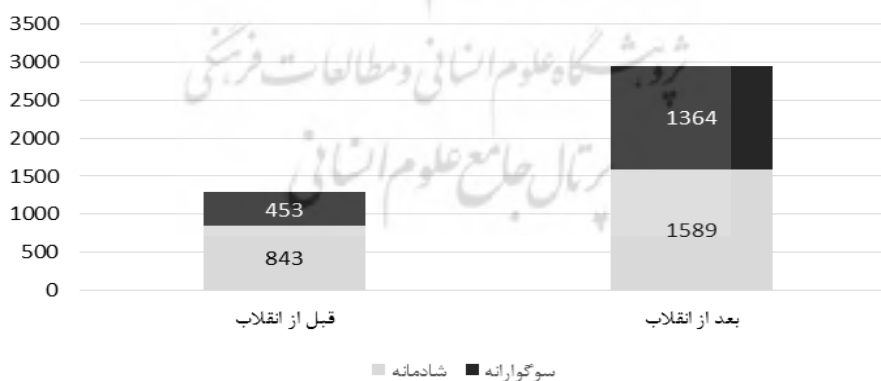
براساس نمودار بالا، با گذشت زمان، تعداد اخبار بازنماینده آیین‌های دینی افزایش داشته و روبه رشد بوده است. این افزایش روند مستقیم‌تری را در مناسبت‌های سوگوارانه دارد، اما در مناسبت‌های شادمانه با کاهش چشمگیری در دهه ۹۰ همراه است؛ کاهشی که هرچند در نهایت از نزولی کردن سیر کلی سده ناتوان بوده است. همان‌طور که مشهود است، جز آخرین دهه، همواره در این سده فراوانی اخبار شادمانه بیش از آیین‌های سوگوارانه بوده است و این شکاف در دهه ۱۳۵۰ و ۶۰ به کمترین میزان خود می‌رسد. درباره شیب صعود اخبار مناسبی، به‌ویژه آیین‌های سوگوارانه گفتنی است تا دهه ۵۰، روند ملایم افزایشی در بازنمایی اخبار آیینی حاکم است، اما از دهه ۵۰ تا ۹۰، این روند شیب تندی به خود می‌گیرد و اخبار مناسبی به یک‌باره متعدد و نیز متکثر می‌شوند و مناسبت‌های معطوف به سایر معصومان و نیز غیرمعصومین (که همواره کمتر به آن‌ها پرداخته شده و سابقه چندانی ندارند) در هر دو بُعد شادمانه و سوگوارانه، ظهور و رشد پیدا می‌کنند. این تعدد و تکثر بازنمایی مناسبت‌های دینی در پس از انقلاب به‌ویژه در دو

دهه پایانی قرن، با افزایش رسمیت یافتن ایام دینی در تقویم پساانقلابی همراه است که در مطالعه شریعتی و سروش فر (۱۳۹۶) به آن پرداخته شده است و اخبار روزنامه‌ها در اثر حاضر نیز تأییدکننده آن هستند. نمودار ارزش خبری مناسبت‌ها که در ادامه آمده است، تکمیل‌کننده توصیف این تحولات است:

نمودار شماره (۳۰). سیر ارزش خبری سوگوارانه و شادمانه

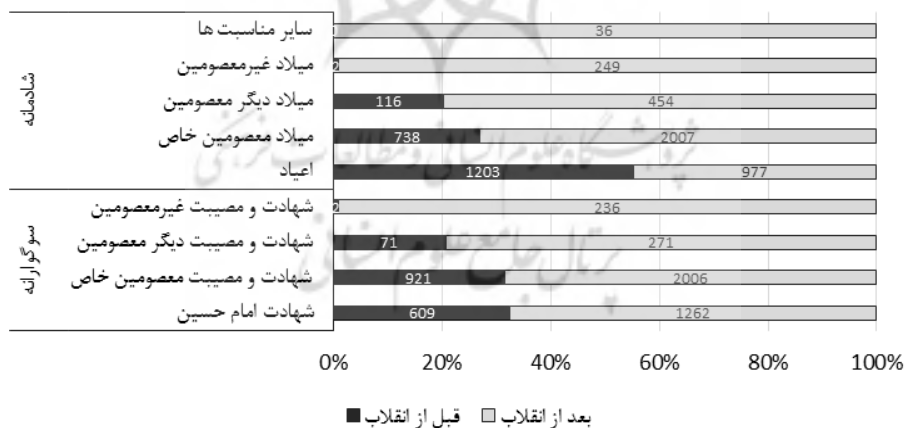
نمودار بالا نیز تأییدکننده نکات بیان شده است؛ با همان تفاوت در دهه ۹۰ پیرامون نزدیک بودن ارزش خبری دو دسته در مقایسه با نمودار فراوانی. سهم دوران قبل و بعد از انقلاب از کل اخبار سوگوارانه و شادمانه در نمودار زیر محسوس تر می شود.

نمودار شماره (۳۱). سهم روزنامه‌های پیش و پس از انقلاب از فراوانی اخبار آیین‌های سوگوارانه و شادمانه

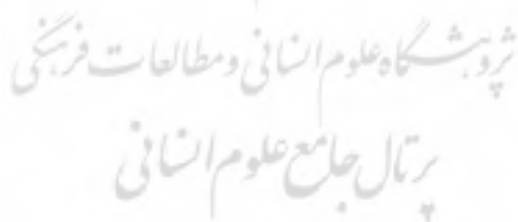
مشاهده می‌شود که در پیش از انقلاب، مناسک شادمانه بازنمایی بیشتری نسبت به سوگوارانه داشته‌اند و نسبت میان آن دو (حاصل تقسیم ۸۴۳ بر ۴۵۳)، ۱/۸۶ است؛ یعنی به‌طور تقریبی در این دوران، به ازای هر دو خبر از آیین‌های شادمانه، یک خبر از مناسک سوگ‌محور در روزنامه بازتاب می‌یابد، اما در دوران پس از انقلاب، این نسبت به ۱/۱۶ کاهش پیدا می‌کند و حالتی نسبتاً برابر به خود می‌گیرد. براساس نمودار بالا، از تقسیم فراوانی اخبار سوگ‌محور در دوران پس از انقلاب (۱۳۶۴)، به فراوانی آن‌ها در دوران پیش از انقلاب (۴۵۳)، عدد ۳/۰۱ حاصل می‌شود؛ یعنی با رشد سه‌برابری بازنمایی مناسک سوگ‌محور در پس از انقلاب مواجه هستیم. در صورتی که این عدد برای مناسک سرورانگیز ۱/۸۸ است. (انجام این محاسبات با احتساب ضرایب ارزش خبری نیز، با کمی کاهش نسبت، در مجموع نتایج مشابهی به بار می‌آورد: نسبت وزن اخبار شادمانه به سوگوارانه در پیش از انقلاب ۱/۷۸ است و در بعد از آن به ۱/۴۵ کاهش می‌یابد. همچنین ارزش خبری مناسک سوگ‌محور در بعد از انقلاب ۲/۲۱ برابر می‌شوند؛ در صورتی که وزن مناسک شادمانه صرفاً ۱/۸۰ برابر رشد می‌یابد).

در نهایت، حالت تفکیک‌شده نمودار بالا با احتساب وزن نهایی هر مناسبت رسم شده است که سهم هر دوره از انواع آیین‌ها را مشخص می‌سازد:

نمودار شماره (۳۲). سهم روزنامه‌های پیش و پس از انقلاب در بازنمایی آیین‌های شادمانه و سوگوارانه قرن به تفکیک نوع

همان‌طور که مشاهده می‌شود در تمام زمینه‌ها به غیر از اعیاد، دوران پس از انقلاب پیشتازِ بازنمایی آیین‌های دینی بوده است. این برتری به‌ویژه خود را در بازنمایی مناسبت‌های حول «دیگر معصومین»، «غیر معصومین» و «سایر مناسبت‌ها»^۱ نشان می‌دهد که همان‌طور که بیان شد، پس از انقلاب اسلامی ظهور و رشد زیادی داشته‌اند. در واقع از دریچه روزنامه، دین‌ورزی شهر تهران (به‌عنوان مهم‌ترین شهر تاریخ معاصر ایران) در قرن گذشته، پُررنگ‌تر و قدرتمندتر شده است و از حالتی «شادمانه، عیدمحور و - از حیث تنوع مناسبت‌ها - محدود و کم‌تکثر» به وضعیتی «سوگوارانه، شخص‌محور، متنوع و متکثر» رسیده است؛ به‌گونه‌ای که مناسبت‌های دینی (به‌عنوان بستر و مقصود آیین‌ها) در آن، بسط یافته است و روند روبه‌رشدی از نظر بازنمایی (به‌ویژه در جنبه سوگوارانه) دارد.

۱. برای آگاهی از محتوای دقیق دسته‌بندی ارائه‌شده در اینجا، به جدول شماره ۶ و توضیحات حول دو نمودار شماره ۳ و ۱۸ نگاه کنید.

کتابنامه

- اسلامی، روح‌الله؛ ذکایی، محمدسعید (۱۳۹۹)، «بازنمایی رسانه‌ای مناسک زیارت اربعین در ایران؛ سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶»، *تحقیقات فرهنگی ایران*، شماره ۲، پیاپی ۵۰.
- ایزدی، جیران (۱۳۹۷)، «اتنوگرافی با حرکت: تجارب حسی در ماشین‌های مناسکی تهران»، *دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، سال ششم، شماره ۱۹.
- بهار، مهری؛ رب، پیر (۱۳۸۱)، «ابژه‌ها و تغییر مراسم دینی»، *نامه علوم اجتماعی*، دوره ۲۹، شماره ۰.
- بینشی‌فر، فاطمه (۱۳۹۴)، «سیر تحول روضه و روضه‌خوانی دوره قاجار»، *تاریخ‌نامه خوارزمی - فصلنامه علمی - تخصصی*، سال سوم، شماره ۲، پیاپی ۱۰.
- حق‌پرست، فرزین؛ مظلوم برهان، شبنم؛ پیریابایی، حمزه (۱۳۹۳)، «تأثیر متقابل موسیقی مذهبی و معماری عصر قاجار در تحول فضاهای جمعی اسلامی، نمونه موردی: تکیه دولت در تهران»، شماره ۳.
- دورکیم، امیل (۱۳۹۳)، *صور بنیانی حیات دینی*، مترجم: باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- رحمانی، جبار (۱۳۹۴)، *تغییرات مناسک عزاداری محرم: انسان‌شناسی مناسک عزاداری محرم*، تهران: نشر تیسرا.
- رحمانی، جبار؛ قربانی، هاجر (۱۳۹۶)، «تدفین به‌مثابه یک پدیده بوروکراتیک، آیین‌های مرگ در بهشت‌زهره تهران»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، شماره ۳، پیاپی ۲۳.
- ریویر، کلود (۱۳۹۷)، *جامعه - انسان‌شناسی ادیان*، مترجم: علیرضا خدای، تهران: نشر نی.
- شرایلی، محمدرضا؛ عادلوند، پدیده (۱۳۹۵)، «هم‌بودی موسیقی و فضای شهری با تأکید بر عزاداری در شهر تهران (دوره قاجار تا پهلوی)»، *باغ نظر*، سال سیزدهم، شماره ۴۴.
- شریعتی، سارا؛ سروش‌فر، زهره (۱۳۹۶)، «بررسی سیاست زمانی حاکم بر تقویم ایران در سال‌های پس از انقلاب اسلامی»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره ۶، شماره ۳.
- شهیدی، عنایت‌الله (۱۳۸۰)، *تعزیه و تعزیه‌خوانی از آغاز تا پایان دوره قاجار در تهران*، تهران: کمیسیون ملی یونسکو، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- صفاکیش، حمیدرضا (۱۳۹۶)، «هنر تعزیه در عصر ناصری با تکیه بر سفرنامه‌های خارجی»، *فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ*، دوره ۱۲، شماره ۴۵.

- گیویان، عبدالله (۱۳۸۵)، «آیین، آیینی‌سازی و فرهنگ عامه‌پسند دینی: تأملی در برخی بازنمایی‌های بصری دینی و شیوه‌های جدید مداحی»، *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، شماره ۵.
- لعل شاطری، مصطفی (۱۳۹۶)، «بررسی تحلیلی نمایش‌های مردمی رایج در تهران عصر ناصری»، *تاریخ‌نامه خوارزمی*، شماره ۱۹.
- مظاهری، حسام (۱۳۸۹)، «روایت عزاداری مردم ایران در سفرنامه‌های خارجی: هفتم دسامبر مطابق با اول محرم»، *خردنامه همشهری*، شماره ۶۳.
- مظاهری، حسام (۱۳۹۷)، *تراژدی جهان اسلام: عزاداری شیعیان ایران به روایت سفرنامه‌نویسان، مستشرقان و ایران‌شناسان*، اصفهان: نشر آرما.
- مظاهری، حسام (۱۳۹۷)، *رسانه شیعه: جامعه‌شناسی آیین‌های سوگواری و هیئت‌های مذهبی در ایران*، تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.
- مظاهری، حسام (۱۳۹۹)، *مجالس مذهبی در ایران معاصر*، اصفهان: نشر آرما.
- میرعابدینی، احمد؛ معتمدنژاد، کاظم (۱۳۸۷)، «ارتباطات آیینی و قدرت سیاسی در ایران؛ بررسی روابط متقابل نماز جمعه و رسانه‌های جمعی در انتخابات ریاست‌جمهوری»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، شماره ۴۱.
- نظری‌مقدم، جواد؛ احمدی، اصغر (۱۳۹۷)، «تصویری از خلیقات اجتماعی ایرانیان در بستر عزاداری‌های دینی براساس گزارش سفرنامه‌های خارجی»، *تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی*، شماره ۳۲.
- الویری، محسن؛ قرائتی، حامد (۱۳۹۲)، «بررسی تاریخی کارکرد ارتباطی هنر در اماکن مذهبی عصر قاجار»، *مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهشنامه انجمن ایرانی تاریخ*، سال پنجم، شماره ۱۷.

هابرد، فیل (۱۳۹۶)، شهر، مترجم: افشین خاکباز، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

Afaq, F. (2015), Coverage of Indian newspapers on Muslim issues: Content analysis of The Times of India and The Hindu, *International Journal of Communication and Social Research*, 75-82.

Axner, M. (2013), *Public Religions in Swedish Media; A Study of Religious Actors on Three Newspaper, Debate Pages 2001-2011*, Uppsala: Uppsala universitet press.

Aziz, H. (2015), *The Representation of Islam in Ghanaian Newspapers: A Content Analysis of Daily Graphic and Daily Guide*, Ghana: University of Ghana.

Bleich, E., & van der Veen, A. (2018), "Media portrayals of Muslims: a comparative sentiment analysis of American newspapers", 1996-2015, *Politics, Groups, and Identities*, 1-20.

Eshaghi: (2015), "To capture a cherished cast: Pilgrimage photography at Imam

- Rida's Shrine, Iran", *Middle East Journal of Culture and Communication*, 2-3.
- Fong, Y. L., & Ishak, S. (2011), "Framing Religious Disputes: A Comparative Analysis of the Lina Joy Controversy Reported by Malaysian Newspapers", *The Journal of the South East Asia Research Centre*, 21-37.
- Hill, H., Hickman, J., & McLendon, J. (2001), "Cults and Sects and Doomsday Groups, Oh My: Media Treatment of Religion on the Eve of the Millennium", *Review of Religious Research*, 24-38.
- Kalyango Jr, Y., Myssayeva, K. N., & Mohammed, A. (2015), "Visual Representation of Shiite Muslim Mourning Rituals", *Visual Communication Quarterly*, 146-159.
- Lövheim, M., & Lundby, K. (2013), Mediated Religion Across Time and Space. A Case Study of Norwegian Newspapers, *Nordic Journal of Religion and Society*, 25-44.
- Niemelä, K., & Christensen, H. R. (2013), "Religion in Newspapers in the Nordic Countries in 1988-2008", *Nordic Journal of Religion and Society*, 5-24.
- Pasha, T. (2011), *Islamists in the Headlines: Critical Discourse Analysis of the Representation of the Muslim Brotherhood in Egyptian Newspapers*, University Of Utah: Utah.
- Poole, E. (2011), "Change and Continuity in the Representation of British Muslims Before and After 9/11: The UK Context", *Global Media Journal*, Canadian Edition, 49-62.
- Riffe, D., Lacy, S., Watson, B., & Fico, F. (2014), *Analyzing media messages: Using quantitative content analysis in research*, Routledge.
- Sato, Y., & Waragai, I. (2017), "The Function of Religious Language in the Media: A Comparative Analysis of the Japanese, German and American Newspaper Coverage about the 2011 Great East Japan Earthquake and Tsunami", *International Journal on Advanced Science Engineering and Information Technology*, 406-417.
- Sawalmeh, M. (2019), "Rhetorical Structure and Sociocultural Analysis of Muslim and Christian Obituaries in Jordanian Newspapers", *International Journal of Arabic-English Studies*, 317-334.
- Shaari, H., Hua, N. T., & Raman, V. (2006), Covering Race and Religion: The Moorthy and Nyonya Tahir Cases in four Malaysian Newspapers, *Kajian Malaysia*, 185-201.
- Sofian, M. B., & Hussein, A. (2013), "Media coverage on religious conflict in Malaysia: A preliminary study on how The Star and Utusan Malaysia framed the attempts to subvert the faith and believe of Muslims in a multiracial thanksgiving dinner at DUMC", *Social and Behavioral Sciences*, 461-474.
- Sommier, M. (2018), 'Culture' as a discursive resource in newspaper articles from Le Monde about secularism: constructing 'us' through strategic oppositions with religion, *Journal of Multicultural Discourses*, 283-299.
- Thariq, M. (2018), Mass Media and Religious Sentiment; A Discourse Analysis of Newspapers in Medan City, *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 35-55.
- Trevino, M., Kanso, A., & Nelson, R. A. (2010), "Islam through editorial lenses: How American elite newspapers portrayed Muslims before and after September 11, 2001", *Journal of Arab & Muslim Media Research*, 3-17.